

**GRÓF VAY SÁNDOR MUNKÁI
HARMADIK KÖTET**

GRÓF VAY SÁNDOR

**LAVOTTA SZERELMEI
ÉS EGYÉB ELBESZÉLÉSEK**

**BUDAPEST
ORSZÁGOS MONOGRAFIA TÁRSASÁG**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

TARTALOM

LAVOTTA SZERELMEI.
A BUJDOSÓ FEJEDELEM.
ÉRDEKES HÁZASSÁGOK.
A MAGYAR DIVAT TÖRTÉNETÉHEZ.
EGY HÍRES SZÉP ASSZONYRÓL.
AZ ÁLLAMI ÉRDEK.
KAPY DE KAPIVÁR.
EGY RÉGI ÓRA.
A GENERÁLISNÉ BÁLJA.
KÁROLYI LÁSZLÓ ALKANCELLÁR LEVELEIBŐL.
A MÁRCIUSI HANGULAT.
SZEMERE PÁL SZÜRETJE.
LOVASVILÁG A MULTBAN.
HÁROM A TÁNC.
BALÁZS KÁLMÁN.
SZIVARÓZÓ HÖLGYEK.
TEMET A VÁRMEGYE.

LAVOTTA SZERELMEI.

Mikor az eső veri az ablakot s valami átláthatatlan szürkesség borít be mindent, - emlékezem a nyárra. Mintha fenyvesek lágy zsongalomját hallanám. Az udvaron szomorú nyírek alatt rózsák virúlnak. A szobaajtó nyitva, de bent, a késő nyári alkonyatban, az öblös kandallóban már pattog a tűz. Jóleső puha csönd az ódon, bolthajtásos szobában. Szinte mesélésre hívó a hangulat. Mesemondásra, régiokról, elmúltakról.

Egy ilyen csöndes estében Lavotta Jánosról is hallottam sok mindent, akinek szerelméről operát írtak, épen úgy, mint ahogy megírták, kottára szedték, lepingálták már annyi muzsikusknak, piktornak, meg poétának a szerelmét. Az ő szerelmeikről lehet legtöbbet mesélni, mert ezek a fantasztikus, csupaszív, gyöngye lelkű, boldogtalan emberek többnyire egyedül a szerelemnek élnek. Az asszony életükben a „*Leitmotivum*”. Amilyen asszony környékezi őket, olyanná lesznek. Fölemelkednek, összetörnek, semmivé lesznek. Asszonyért - asszony által. Lelkük, szívéük összeég, ellobog forró, nagy lángolásokban - s fájdalom, igen gyakran nem is méltó oltáron égetik az áldozati lángot.

Volt valami nemes izsipfalvi Lavotta Jánosban is, ami a középkor troubadourjaira, a *fahrende Ritterekre* emlékeztet. Világéletében nem talált nyugtot, épen úgy, mint nem talált Tinódy Sebestyén, Balassa Bálint, meg annyi más hírneves költő, zenész és író-ember. Kóborolt egyre, mint azok, s ha volt is néha-napján része bőségben, ha tejben-vajban fürösztötték is, mihelyt rájött a menés-vágya, sokszor a kapufélfától sem búcsúzva, elment, újra kezdeni a küzködést, a nyomorgást.

Lavotta János, aki egész ifjan felcsapott az akkori Ferdinánd gyalogezredbe, igen korán vonzódott a szebbik nemhez. Mikor 1786-ban második hangversenyét adta Bécsben, már a lábaihoz szórt virágokat alig győzték a pódiumról elhordani. Aranyösszegélyű, rózsaszínű levelet is kapott temérdek. Pedig épen nem füstött valami Adonisnak. De a művészeknél erre nincsenek különösebb tekintettel a nők. Többnyire tehetségük, a lángész vonzza elemetáris hatalommal őket, sokszor azonban csak a hiúság, - vagy szeszély. Megkívánják a divatos muzsikust, úgy, mint valami divatos toilettet, vagy holmi kis játékos ölebecskét.

Gróf Rosenberg, II. József császár kedvelt embere, meghívta ekkor Lavottát; Darvas Ferenc, előkelő magyar nemes úr pedig pompás aranyalmával díszített spanyolnád-botját adta oda emlékül a művésznek.

Kalandot kalandra halmozott Lavotta János, mint pesti jurátus. 1786 augusztusában, atyjának határozott parancsára, iratkozott be a jogi fakultásra. Többet mulattatta azonban hegedűjével pajtásait, akik rajongtak érte. Különösen örök barátságot fogadott Lavottának bernátfalvi Bernáth Mihály. Később a *freskók* írójának, Bernáth Gáspárnak lőn ez atyja, s amit csak lehetett, följegyezgetett a művész hányt-vetett életéből.

Lavotta elköltötte volna a Dárius kincsét is, úgy, hogy apai örökségének csakhamar nyakára hágott. Mikor már egy garasa sem maradt, - 1791-ben - báró Orczy Lászlóhoz állt be írónak. A művészet- és litteratura-pártoló főúr nagyra tartotta híres írónakát. Jóformán semmit se dolgoztatott vele. Délben kelt akárhányszor Lavotta. Aztán elment kóborolni, vagy beült valami vendégfogadóba, s gyakran harmadnap került vissza a báróhoz. Orczy azonban sohasem szólt neki. Hagyta kénye-kedve szerint kóborolni, muzsikálni, inni, henyélni, még ő rejtett a horgolt erszényébe mindig egy-két tallért, hogy ne jöhessen zavarba. Akár Pesten, akár Kassán időztek is, - midőn Orczy László Abaujvármegyének volt a főispánja, - nem változott életrendje.

Vidéken még több alkalom nyílt a mulatozásra. Az abauji, zempléni urak egyre-másra hívogatták a bűvös vonóju *Orpheust*. Különösen nagy protectora, bőkezű maecenása lett Gesztelyben Puky István. A nemes úr - maga is irodalom- és zenekedvelő, - gyakran hetekig tartotta magánál Lavottát.

Különösen pazar multságok kerültek, ha megjött Csokonai Vitéz, a boldogtalan kóbor lantos, ugyancsak pártfogoltja Puky Istvánnak. Ilyenkor Vitéz verseket írt, Lavotta muzsikát csinált hozzá, s akárhány gyönyörű dal született így a gesztelyi kúriában, meg az ottani korcsmában. Ma is megvan a kúria is, a korcsma is, s Lavottának eredeti, egyetlen jó olajfestésű arcképét Puky Istvánnak egyik női leszármazója őrzi. Láttam ezt az arcképet s töltöttem néhány éjszakát is abban a furcsa, kissé teknőalakú ósdi ágyban, amelyben valamikor Csokonai Vitéz is hánykolódott - „kedv, remények, Lillák” vesztén sóhajtozván. Gesztelyből került le az is abba a kedves, virágos, lombos pestvármegyei kúriába, amelyre annyi szeretettel emlékezem.

Puky Istvánnak azonban néha meggyűlt a baja a két bolondos troubadourral. Akárminő finom tokajit adatott is eléjük, vágytak a korcsmába, leszöktek a nagy itcéhez. Ittak, muzsikáltak, verseltek, de olykor olyan pogányúl összevesztek, hogy Pukyért kellett szalajtani a zsidónak s meginstálni a tekintetes urat, fáradna oda, mert a poéta meg a muzsikusz „megeszik egymást”. Poharak romjai kettétört botok, egy-egy csomó haj is maradt néha, a csata színhelyén, de István úr bölcsen mindig kibékítette a két veszekedő múzsaftit.

Az Orczy-házban is elég bajt okozott Lavotta házsártoskodása. Botrányt botrányra halmozott s a bárónak óriási türelme volt szilajvérű irnokával szemben. Különösen semmiféle szoknyában járó individuum nem nyugodhatott a don juani hajlamú hegedűstől. Ez azonban csak addig tartott, amíg „örült szerelemre” nem lobbant a báróné társalkodónője, egy *Euphemia* nevezetű francia hölgy iránt.

„Örültem szeretem - Phémi istennőt - megölök mindenkit, aki hozzá közelít.”

Ilyenforma stylusban írt Bernáth Mihálynak akkoriban Lavotta, s mindenféle *commissiókkal* terhelte, mert hol ezzel, hol azzal kívánt kedveskedni szíve bálványának. Euphémiaának hízelgett a genialis virtuóz hódolata, órákig elhallgatta, míg különböző moll accordok minden variációiban rikatta hegedűjét, de úgylátszik praktikus leányzó is volt. Nem hagyta egészen figyelmen kívül Zsguritsot se, Lavotta irnoktársát, - aki rendes, pontos hivatalnok lévén, emelkedésre számíthatott.

A báró nővére, Orczy Zsuzsanna írta egyik levelében: „Olympusi mulaccság én nékem látni Lavotta és Zsgurits ádáz harcolását Phémiért”... Ha Zsgurits himzési mintákat rajzolt Euphémiaának, azokat Lavotta eltépte. De ő nem tudott rajzolni. Rögtön írt Bernáthnak, rajzoltasson neki „szemmel még nem látott szép mustrát” és ne kimélje a pénzt. Ha Euphemiát Zsgurits kísérte a templomba, Lavotta utánuk ment, s addig mesterkedett, míg, sáros időben, teljesen le nem szorította a keskeny járóról a szegény kollégát, aki aztán „szép, glancos stiblijével bokán felül” merült a híg latyakba.

A vitézi torna már boszantani kezdte a bárót, s mert látta, mennyire beteggé teszi a szerelemföltés Lavottát, elhatározta, hogy más helyet keres Zsgurits számára.

Azonban egy váratlan eset véget vetett mindennek. Egy délután, épen mikor a báró nővérének valami új kompozícióját játszotta, látta, hogy Zsgurits a másik szobában suttog Euphemiával. Egyszeribe félbenhagyta a játékot s báró Orczy László drága, cremonai hegedűjét úgy vágta az irnok fejéhez, hogy a hegedű darabokra szakadt. Ezt már nem tűrhette el a báró. Lavotta 1793-ban kénytelen volt elhagyni az Orczy-házat s gróf Zichy Károly országbíró fiaihoz állt be nevelőül.

Itt azonban csakhamar túladtak rajta. Prelegálás helyett ugyanis Lavotta pálinkaivásra bízta a fiatal grófokat, elvitte őket magával a *Hacker-kertbe*, ahol óraszámra hegedült a jurátusoknak, akik könnyűvérű masamód- meg varróleányokkal táncoltak. A kis grófok imádták a leckét soha fel nem adó nevelő bácsit, Ürményi József azonban, tudomást szerezve a Hacker-kerti jelenetekről, elmondta Zichynek a dolgot. Így megint állás nélkül maradt a hegedűs.

Erre az időre esik valamely obskurusabb szerelme, a „Király-utcai bécsi divatos viselet-árosné” egyik mamzeljével. Híres divatterem volt az a XVIII. század végén a *Trézia*-városban, a kisasszonyt pedig Linának hívták.

Csakhamar megszakadt azonban ez a szerelem. Bernáth Mihály egyik levelében így ír a szakításról:

„Jankó ott hagyta a komisz mamzelt. Jól tselekedte, hűtelen kígyó volt, mert elfogadott szegény Jankótól mindent, de a Gyulai Regiment Tiszt Urait is szerette...”

Tisza-Füreden is volt egy ideálja még később Lavottának. Egy ottani compossessornak a felesége. Miután a művész passzióval írt verseket, elárasztotta ilyenekkel a hölgyet. Irtózatossá rossz verseket szerkesztett azonban, de azoknál természetesen szebb volt az a *Ständchen*, amelyet Lavotta, a kompániától megszökve, hegedűszóval adott a szép asszony ablaka alatt. Erről a szerelméről sokat ábrándozott Tisza-Igaron is, ahol a mádi Pappszász család bőkezű vendégszeretetét élvezte. Itt Pappszász Ignácot oktatta hegedűre, aki, saját vallomása szerint, leggeniálisabb tanítványa volt.

Egy darabig a miskolci redut karmesteri állását töltötte be. Itt is temérdek kalandja volt az *axtrick* és más asszonyszemélyekkel; örökös panasz volt rá ezek és részegeskedése miatt, de Vay József, nagy macenása, keresztülvitte, hogy meghagyták állásában.

Szirmayékhoz Borsodba, majd Gyürky Pálhoz Nógrádba került. Bay Franciska, a zenekedvelő háziasszony, nagyon protegálta, de mikor egy új szobalány kegyei miatt Lavotta összeverekedett Gyürky komornyikjával s ez kiderült, nagyon elröstelkedett és Beregsurányba ment, az Uray-családhoz, majd innen Dereglyőre, a nagyműveltségű, vendégszerető Lónyay Gáborhoz.

Itt már nem kergette a kalandokat a forróvérű, ábrándos muzsikusz.

Kínos betegség gyötörte, s a tállyai jeles orvos, Eöry Nagy Gábor gyógyította. Annyira ideges volt már, hogy a vonót se tudta tartani s idegrángásai egészen eltorzították az arcát.

1820 augusztus 10-én orvosságért ment a tállyai patikába, ahol egy heves idegroham meg is ölte. Épen hármát ütött délután a falióra, mikor utolsót lehelt Lavotta, a *magyar Orpheusz*.

A BUJDOSÓ FEJEDELEM.

Fény és árnyban alig volt gazdagabb ember sorsa, fejedelem élete, mint II. Rákóczi Ferencé, amelyből régi családi iratok és a bécsi császári könyvtárbeli böngészetek nyomán adom a következő epizódot:

II. Rákóczi Ferencet a császár parancsa folytán 1701 május 29-én fogták el sáros-nagypataki kastélyában, ahonnan egyenesen Bécsújhelybe vitték. Ugyancsak ekkor nejét, hesszeni Amália hercegnőt is elválasztották tőle s a hercegnőnek az alsó-ausztriai Tullnt jelölték ki lakásul. Egy apácakolostorban lakott a hercegnő és a nővéreknek, felsőbb parancs szerint, minden lépésére ügyelniük kellett.

A hercegnő folyton beteg volt Tullnban s ezért is folyamodott a bécsi udvarhoz, hogy más helyre internálják, folyamodványához orvosi bizonyítványt is csatolt, mely megerősítette, hogy a fenséges hölgy:

- Nagyfokú csúszban és lázakban szenved a *tullni rossz levegő mián*.

Ezt a kérvényt Bécsben, egy 1701 szeptember 26-án tartott titkos konferencián tárgyalták. Egyetlen egy szószólója akadt a hercegnőnek, Kollonics bíboros, Rákóczi Ferenc egykori gyámja, de ennek a szava döntött. A konferencia azt határozta, hogy a hercegnő olyan helyre internáltassék, ahol *doktor és patika létezik*.

Eleinte Sanct-Pöltenre gondoltak, majd utóbb beleegyeztek, hogy *rövid időre* Bécsben telepedjék meg.

És valóban így is történt.

Hesszeni Amália bécsi szalonjában futottak aztán össze azoknak a politikai ténykedéseknek a szálai, amelyek Rákóczi megszabadítását célozták.

Nagy része volt ebben Bercsényinek, aki akkor Lengyelországban volt, és a bécsi svéd nagykövetnek, aki gyakori látogatója volt a hercegnőnek.

Mint abból az időből fenmaradt magánlevelezések bizonyítják, az összeesküvésben részes volt Rákóczi nővére, Julia, Aspremont császári tábornok neje is, aki azonban személyesen nem járt Amália hercegnőhöz, csak egy meghitt komornáját küldte hozzá. Lobkovitz hercegnét, Martinitz grófnét és a két Hesszeni gróft is gyanúsították, hogy Rákóczi hívei és - évek múlva - a titkos konferencia egy tagja sejtette azt is: hogy ha a császár *hallgatagon* nem egyezett volna bele, Rákóczi sohasem szökhett volna meg Bécsújhelyről.

Igaz, hogy ezt a kijelentést sok körülmény homlokegyenest megcáfolta...

A vizsgálati okmányokban nincs ugyan határozott említés a bécsújhelyi jezsuita-atyákról - de mindazonáltal erősen gyanúsították őket, hogy részük volt Rákóczi megmenekülésében. Különösen Pater Sagelt gyanúsították nagyon, mert ő neki ígérte gróf Szirmay, hogy összes vagyonát a Jézus-rendi atyákra hagyja s ez az ígélet is sarkantyúzhatta a rendet arra, hogy a magyar nemzeti hős szabadításában segédkezzenek.

A tulajdonképeni felszabadítók azonban Bevilaqua, a hercegnő gyóntatója, és két császári tiszt, a Lehmann testvérek voltak.

Bevilaqua atyának volt egy kutyája s ez vitte Rákóczinak - aki szabadon járkálhatott a régi bécsújhelyi kastélyba - neje leveleit s viszont a választ is az okos állat hozta.

A két Lehmann pomerániai származású volt, az idősebb dragonyoskapitány, akire Bécsújhely őrizete volt bízva, az ifjabb *cornet* volt a Magyarországon állomásozó Montecuccolierzredben. A *cornet* alhadnagyi rangfőle volt.

A Magyarországon állomásozó fiatal tisztet, miután Hesszeni Amália remek ezüst karddal és gyémántokkal kirakott zsebórával ajándékozta meg, Rákóczi hívei rábírták, hogy segédkezzen a fejedelem megszöktetésében.

A fiatal ember beléegyezett, szabadságot kért Montecuccolitól s azt mondva, hogy hazájába megy, egyenesen Bécsújhelyre utazott.

Az idősebb Lehmannt csak nehezen tudta öcsce megnyerni. Előbb Rákóczinak be kellett előtte bizonyítani, hogy ártatlan, aztán pedig megesküdni arra, hogy a szökés után nem Magyarországra - de Danzigba, onnan pedig Svédországra fog menni.

A jövés-menés a kastélyban mindazonáltal csakhamar föltűnt, úgy hogy a bécsújhelyi polgármester erről már november 5-én értesítette Hoher, alsó-ausztriai udvari kancellárt, hogy *Rákóczi nem jóban töri a fejét*, egyszersmind megmondotta Lehmann kapitánynak, szigorítsa a kastély-őrjáratot.

Mielőtt azonban Bécsből intézkedhettek volna, Rákóczi 1701 november 7-én megszökött fogságából.

A szökést úgy intézték, hogy előtte néhány nappal az ifjabb Lehmann egy szolgálival naponta ment látogatni a fejedelmet, úgy hogy a látogatások már fel sem tűntek az őrnök. A szökés napján a szolga nélkül jött Lehmann s mikor távozott, *a fejedelmet a szolga ruhájába öltöztetve* vitte át az őrszemen, ki a kastélyból.

Rákóczi szobájában egy levelet hagyott hátra I. Lipót császárnak, amelyben ártatlanságát ismételten dokumentálta.

Bécsújhelyen kívül, a város kapujánál, négy szürke által vont hintó várta a fejedelmet, amelyet hesszeni Amália küldött s amelyen aztán Lehmannal Somorján és Nagy-Szombaton át tovább utazott.

A következő napon, november 8-án, az idősebb Lehmann jelentést tett Rákóczi Ferenc szökéséről.

A jelentéshez mellékelte egy eltört rostélyt, vasfűrészeket, amelyeket Rákóczi maga hagyott ott, hogy így a Lehmann fivérekről a gyanút elhárítsa, aztán a jezsuita-atyákat gyanúsítva, kérte a bécsi udvart, hogy a vizsgálat lefolyásáig ne zárassa börtönbe.

I. Lipót császár a szökés hírére irtózatos dühbe jött és Mansfeld grófnak szigorú rendeletet adva a fejedelem üldözésére, gróf Lambergét Bécsújhelyre küldte, hogy vetesse börtönbe a kastély egész őrségét s az őrizetet bízza ideiglenesen a polgárookra.

Gróf Lamberg gyanúja egyenesen Lehmann kapitányra irányult, annál is inkább, mert a város polgármestere esküvel erősítette, hogy a nehéz vasrostélyt képtelen volt a fejedelem széttörni vagy kettéráspolyozni.

Lehmann eleinte mindent tagadott, csak mikor gróf Lamberg azzal fenyegette, hogy mint egy közönséges gonosztevőt kínpadra vonatja, jött beismerésbe, de az ellene emelt vád súlyát nagyrészen öcscsére hárította.

Ez a történelmi száraz tény sokat levon a két Lehmann nymbusából, a kiket regény és drámaírók mint hűséges, szabadságért rajongó ifjúkat állít oda, - pedig közönséges zsoldosok voltak, akik azért szöktették meg Rákóczit, mert hesszeni Amália királyilag megfizette őket.

A vizsgálat Lehmann kapitány ellen jó sokáig húzódott s vallomásaival sok magasállású egyént is beléhozott a dologba.

Így elsősorban Rákóczi nejét, akit bécsi lakásáról azonnal a *zur Himmelspforte* nevezetű apácázárdába helyeztek szigorú felügyelet alá.

A svéd követet is kihallgatták, valamint Pater Sagelt és házkutatást tartottak Aspremont tábornoknál.

El akarták fogni Szirmay grófot és Okolicsányi Pált is, mert Bercsényi egyik levelében említést tett rólok, sőt Montecuccolit is vád alá akarták helyezni, mert ő volt az, aki az ifjabb Lehmannak szabadságot adott.

A fejedelemre díjat tűztek ki és pedig 10.000 tallért, ha élve, 6000-et, ha halva kerítik kézre.

Lehmann kapitányt, a pör lefolyván, 1701 dec. 14-én fölnégyelték és elcsufított holttestét a bitófára szegezték. Bevilagua gyóntató-atyát élethossziglani börtönre ítélték és húsz évi fegyházra kapott az a bécsújhelyi vendéglős, akinél Rákóczira a hintó várt s ugyanannyit az a szabó, aki Lehmannak a ruhákat varrta, a melyben a fejedelem megszökött.

A bonyodalmas pörrel még hosszú éveken át foglalkoztak a bécsi titkos konferenciákon és évekig üldöztek Magyarországon egyéneket, akiket azzal gyanúsítottak, hogy részesek voltak Rákóczi bécsújhelyi szökésében.

ÉRDEKES HÁZASSÁGOK.

Valami nagy, familiáris ebéden voltunk. Díner után kisebb, nagyobb csoportokra oszlott a társaság. Két, egymásba nyíló szalonban az asszonyok, a dohányzóban az urak pertraktálták a napi eseményeket s eközben szóba jött Erzsébet főhercegnő házassága is.

- Hajdan *Ausztria felix nube* volt a jelszó, most pedig úgy látszik, a szerelem lett uralkodó planéta a Habsburg-családban - jegyezte meg egy öreg úr, óriási füstfelhőt fújva a vastag Upmann-ból.

Ez a téma nagy tetszéssel találkozott. Megvitatták pro et contra, áttérve kisebbrendű emberek ilyenféle házasságaira is.

Egyik azt állította, hogy a szerelem mindent egalizál, a másik azt, hogy sohasem lehet igazán boldog két teljesen egyenlőtlen nevelésű, egyenlőtlen gondolkodású, szokásu és életnézetű egyéniség. Mikor az első mámor elröpül, kölcsönösen észre is szokás ezt venni. Ekkor jön aztán a nagy kiábrándulás, ama bizonyos végnek a kezdete stb. stb.

A harmadik ismét másként vélekedett. Ez még azt is beismerte, hogy holtig boldog lehet együtt egy „született”, meg egy „nem született” egyén, de örökös disszonanciában marad az esetleges atyafiság.

Míg a kandalló sarkában ültem, hallgatva, sok ilyen kisebbrendű ember egyenlőtlen házassága jutott eszembe. A vitatkozók közül teljesen egyiknek sem, részben mindegyiknek igaza volt.

Az egyenlőtlen házasságok közt tagadhatatlanul legkellemetlenebb az olyan, ahol az asszony száll le a férjéhez. Mert elvégre is X. Y. kisasszony csak herceg, gróf vagy báró X. X-né lesz és az asszonyok ügyes, asszimiláló képességével sokkal inkább beleéli magát a változott viszonyokba, mint a darabosabb, ügyetlenebb férfi-ember. Sőt gyakran *plus roi que le roi*, még arisztokratább, még gögösebb lesz annál a családnál is, amely befogadta.

*

A múlt század első éveiben nagy szenzációt okozott egy Hessen-Darmstadti herceg esete. Erről Kazinczy Ferenc is megemlékezik följegyzéseiben.

Kubinyi Ágostonnál, Videlfalván járt látogatóba nyelvünk apostola s több szomszédos nemes urat meglátogatva a környéken, betért Podrecsányba is. Így a följegyzés:

„Szendrői Török János úr, Podrecsányban, ebédre köteleze bennünket magához. A' hely útjában fekszik Zólyomnak. A' ház dombon áll, 's előtte egy ültetett fenyves erdőcske vonja magára az ott elmenők szeméit; mert a' tájnak itt még nincsenek fenyvei. Az udvart angol ízlésű kert öleli körül. A' hegyeket szép erdők lepték el mindenféle, 's a' Gács' várhegye s a' Karancs, melly magasan nyúl ki alantabb társainak sorából, új díszszel nevelik a' táj szépségét.

Innen vivé el a' ház urának testvérét, Gräfin Nidda nevezet alatt a' Hessen-Darmstadti herceg, 1805 körül, melyet velem csak a' dolog szokatlansága említett”.

Kazinczy ezeket a sorokat 1831-ben írta, de 1805-6-7-ből való levelekben is találtam egyet-mást Török Karolinról, akinek az esete élénk beszéd - sőt levélváltások tárgyát képezte.

Többek közt, egy Halápon, Beniczky Pálné Mehrwahl *Susanna* által írt német levélben következőket találjuk:

- - Török *Linka* mult hónapban látogatóba jött haza Podrecsányba. Azt beszélnek, földig selyemben jár és még a sárban is húzza a sleppet. A konyhában káposztát tapostak be, és ő orrát parfüm-ös keszkenővel befogva, kérdezte anyját, mi légyen az a hordóban. Töröknét már sok ilyes tempója elkeserítve, így szóla: Linka, Linka, hát nem nőttél te fel a házi dologban, és nem láttad minden ősszel itthon, hogy taposták a káposztát - - A herceg eljött érte. Pali látta is. Igyekezett túlságosan is nyájas lenni Törökékhez, de látszott, hogy erőlteti és úgy gondoljuk, akkor örült legjobban, mikor elutaztak...

Ugyancsak ez időtájban nagyon érdekes házasságot kötött báró Prónay Simon, az Orczyak kasznárjának, Hirgeist-nak a leányával. Hirgeist Nina korának egyik legszebb leánya, testvére volt a *jakobinus* Hirgeist Ferencnek s egy muszka főúr is nőül akarta venni, mikor József nádor első nejének, Alexandra Pawlowna nagyhercegnőnek a kíséretével Budára jött. Prónay Simon atyja évekig nem akart tudni se fiáról, de utóbb kibékült vele s a szelíd, kedves Hirgeist Nina legkedvesebb menyé lett később.

Furcsa okokból is származnak néha ilyen házasságok. Így történt ez például gróf E-y József-nél. A dúsgazdag főúr ugyanis megkért egy gróf Cz-y leányt, aki azonban kosarat adott neki. E-y boszúból aztán nőül vette Bécsben a híres *Fiakker Lizit*, akit azonban a leggőgösebb mágnásház, így a Cz-y grófnő családja is, kénytelen volt fogadni.

Véletlenül történt egyik gróf D-ynek a házassága. Sz-megyei földbirtokos volt a gróf, s egy ízben valami régi írások kutatása végett bement K-ba. A régi vár udvarára lépve, vidám nevetés, üde leányhangok ütötték meg fülét. Egy csomó ifjú és leány ugyanis *szembekötősdit* játszott, még pedig úgy, hogy a bekötött szemű egyén a körbe állva, egy kis pálcával mindenkit megérintve, a hang után kellett, hogy kitalálja, ki váltsa fel. D-ynek tetszett a játék, s mert egy igen szép leány, Sz-nak, egy elszegényedett nemes úrnak a leánya volt a bekötözött szemű, észrevétlen beállt a körbe.

Mikor ő hozzá ért aztán a leányka, D-y az előírás szerint megszólalt: *Hm!*

A szép leány egy darabig hallgatott s aztán nevetve mondá:

- Ez idegen hang, nem idevaló, nem ösmerem.

- Pedig én szívesen megösmerném - jegyzé meg a gróf.

- Csak rajta! - Bízatta most a lány, de mikor aztán D-y leleplezte magát előtte, szörnyen röstelkedett, hogy a mesésen gazdag, előkelő úrral ilyen könnyen bánt. Az ösmeretségből azonban csakhamar házasság lett, amely nagyon boldog maradt. A szép grófnében ugyan mindig maradt egy kis provincializmus, de ezt nála kedvesnek találták és valóban illett is neki. Férje ősi származása iránt azonban olyan venerációval viseltetett, hogy még saját leányait is csak mint *gräfin* ez és *gräfin* amaz említette nevelőnőik előtt.

Vannak szülők, akik a legnagyobb szerencsétlenséget látják abban, ha gyermekük rangján alól nőül vagy megy férjhez. És ez nem csak arisztokrata, de nemesi családokban is gyakran előfordúl.

Igy például Sz-y, volt régi híres diétai követ, 1848-ban egyik zászlóvivője a liberálisizmusnak, évekig nem szólt egyik fiához, mert színésznőt vett feleségül. A teoriában szabadelvű férfiú mindjárt más húrokat pengetett, mihelyt egyéni családi tradíciói szenvedtek sérelmet. És ezzel nálunk körülbelül így vannak sokan.

Gyermekkoromban sokat hallottam beszélni egy tiszaroffi jobbágylányról, akit báró Delorme Frigyes, egy az osztrák seregben szolgált badeni származású tiszt vett nőül. Csakhogy ez a

parasztleány már férjhezmenetelekor perfekt szalonhölgy volt. Az esetet így beszélték el nekem régi öregek, akik még jól ismerték a regény hőseit.

Bánffy Pálné - Borbély Amália bővelkedett földi javakban, gyermekei azonban nem voltak. Ellenben sógora, gróf Bethlen György nem igen rendelkezett vagyonnal, de annál több gyermekkel. A gyermekek közül egyet, a kis Kornéliát örökbe fogadták Bánffyk, s az ott nőtt fel Tisza-Roffon, a régi Borbély Gábor-féle kúrián.

Nagy ínség jött az országra akkortájt, s egy délután, az öreg Borbély Gáborné udvarán sétálgatva, lát egy fiút, aki batyút cipelve alig bírt menni.

- Mit hordasz a batyudban? - kérdezte az úrnő. Mire a fiú így válaszolt:

- A kis testvéremet. Apámat, anyámat elpusztította az éhség. A kis húgomat batyuba kötöttem akkor, s így járok vele faluról-falura. Jó emberek vetnek nekem egy kis kenyeret, a kis lányt pedig hol itt, hol ott tartják jól, könnyörülő szoptatós asszonyok.

Borbélyné és Bánffyné megsajnálta a gyermeket. Ott tartották a kastélyban, dajkát is fogadtak hozzá. Miután Szabó Lidi - úgy hívták - nem volt sokkal fiatalabb a kis Kornéliánál, a grófnővel együtt nevelkedve, teljesen egyforma neveltetésben részesült vele. Később Bánffyné összes vagyonát a két leány örökölte, s előbbit báró Delorme, utóbbit gróf Waldeck vezette oltárhoz.

Szabó Lidi Badenbe költözve férjével, még anyanyelvét is úgy elfelejtette, hogy mikor egyszer hazajött látogatóba, testvérbátyjával, aki egykor hátán hurcolta, s aki ekkor Borbély Sámuelnél szolgált mint béres, csak tolmács segítségével tudott beszélni. Báró Delorme nem kísérte ki nejét a tanyára. Valószínűleg mégsem akart parolázni a kerges marku sógor úrral.

*

A hetvenes években sokat beszéltek Pozsonyban gróf W- házasságáról. Egyszerű polgári családból nősült a gróf, s kilépve a hadseregből, németországi birtokára költözött.

Felesége, meglehetősen jó nevelésben részesülve, könnyen beletalálta magát új helyzetébe, sőt a mama is igyekezett *feszíteni*, csak a grófné fiú-testvére lépett be mindig két ballábbal a szalonba és nem tudta, hová tegye a kezét. De a legnagyobb gondot az okozta, hogy prezentálják. Cukrász volt a jó fiú - de ezt csak nem vallhatják be a *társaságnak*.

Azért is mindenképpen késett W- a sógorát meghívni, s leginkább ha Bécsbe, Budapestre utazott a grófné, találkozhatott fivérével.

Végre annyira boszantotta ez az állapot W-t, hogy valami dunántúli vármegyében vett egy kis majorságot a sógorának és oda telepítette.

A földbirtokossá lett habkeverő most már szalonképes lőn és meghívták az új földbirtokost a régi várba, ahol 150 őznek tiszteletreméltó arcképe nézett le az ebédlő időbarnította faláról.

Nagy ebédet adott épen a grófnő, és ráparancsolt a fivérére, igyekezzék úgy viselkedni, ahogy ez úrhoz illik.

- Nehogy *150 ősünk* tiszteletreméltó arcképe kacagjon le rám a falakról - súgta fülébe, mikor az asztalhoz ültek.

Folyt is az ebéd szépen. A fiatal úr jól viselkedett, tudniillik mentől kevesebbet beszélt, és mind a két kezét beléakasztotta kerékkötő vastagságú óraláncába.

Egyszerre - épen a parfait-nak kellett volna következni - az inasok közt bizonyos zavar támadt. Egyik is súgott valamit, a másik is, végre a grófnő észrevette, s magához intve a ko-

mornyikot, megkérdezte a zavar okát. A hír lesújtólag hatott. Az ebéd pièce de resistance-ja, a szomszédvárosból hozatott remek parfait elromlott. Mód felett boszus lett a gróf, a grófné is, a vendégek pedig bizonyos csalódással bámultak egymásra. A csöndet egyszerre a hallgatag fivér törte meg.

- Sebaj. Rögtön kimegyek én a konyhába, és csinállok estére olyan parfait-t, hogy megeheti a császár is. *Nem hiába tanultam Demmelnél.*

A grófné azt hitte elájul. A híres bécsi cukrász neve már csak mint tengermorajlás ütötte meg fülét, s úgy tűnt föl neki, hogy a 150 ös tiszteletreméltó arcképe nem csak kacag le a falakról, de egyszerre mind oda ugrik a táblához, és hahotáz, tombol, őrjöng, verve össze a sok vasvértet meg paizst, akár holmi óriási habverő tálakat.

A gróf meg sápadt lett, majd lángvörös s csak azt szerette volna, hogy, mint ez a mesékben szokás, az egész vár táblástúl, társaságostúl süllyedjen alá s tűnjön el a semmiségbe.

Nem telt belé egy hónap, az osztrák birodalomnak egy nagyon kies, nagyon festői részecskéjébe költözött. Ott az arisztokrácia nagyon szegény s a dúsgazdag W-nak pompás ebédjei, fényes báljai mellett még azt is elnézték, hogy a felesége rokonsága nem egészen *született*.

Még eredetibb egy alföldi milliomosnak, afféle parasztnábobnak esete. Ennek a leányát valami osztrák báró vette nőül, aki huszártiszt korában állomásozott a sáros, vidéki fészekben. A gazdag asszonynyal aztán berendezkedtek pompásan, mert a legszegényebb mágnásnak is van ízlése és igénye is, csak megkerüljön a hozzávaló pénz.

Fényes, új lakásukban mikor először látogatta meg a kék *mándlis* paraszt méltóságos vejét, a báró, a jó vacsora után betessékelte a számára elkészített kényelmes vendégszobába és nyugodalmas jó éjszakát kívánt neki.

Korán reggel új lovat akart próbálni a báró. Végig ment a még homályos folyosón s megbotlott valamibe. Oda néz, hát látja, hogy az apósa fekszik ott, nagy juhászbundával betakarva, boszuságának teljesebbé tételére pedig háta mögött megszólalt a komornyik:

- Hiába próbáltam marasztani szobájában az *öreg nagyságos urat*, nem maradt. Azt mondta, hogy ő nyáron világegyetében kint aludt a földön. Még jó, hogy lebeszélhettem arról, hogy a szérűre ne menjen ki hálni...

A MAGYAR DIVAT TÖRTÉNETÉHEZ.

Egyre változik a divat szeszélye, egyre újat meg újat teremt a nagyvilági hölgyek, meg az európai divatházak soha nem pihenő fantáziája.

Rég elmúlt századokban annyira szabályozták a divatot, hogy polgári embernek világért sem volt szabad olyan ruhában mutatkoznia, mint nemes urnak és még most is meg van egy kassai főbíró rendelete, amely pellengére való állítással fenyegeti azt a polgári *asszony személyt*, „aki még egyszer utánozni meri *Keczer várkapitány uram kisasszony leányainak a módját*.”

A XV. és XVI. században nagy szigorúsággal öltöztek a magyar úri asszonyok. Főviselet a *hacuka* volt, ujjatlan kabátféle, télen prémmel beszegve. A gazdag zsinórzat csak később divatozott.

A kivágott derekak 1630 táján kezdtek nálunk divatozni. 1625-ben Kemény János még nagy megbotránkozással emlékezik meg egy hölgyről, a kit Sziléziában, Troppau városában látott, és a ki dekoltált ruhát viselt: „Az nyaka és még sokkal lejjebb is egészen mez nélkül vala és tsodálám jó nevelésű asszonyi Személly, hogy botsájthattya iggy sibvásárra ketseit” írja Kemény az említett nőről, aki Golovin grófné, egy galíciai nagybirtokos neje volt.

1686-ban már nálunk is általánossá vált a kivágott ruha divata. „*Némelly ifj'asszony annyira viszi, hogy rossz rájuk nézni*”, mondja Apor Péter naplójegyzeteiben, egyik Bethlen leány lakodalmáról emlékezve.

A XVI. század vége felé, és a XVII. században mind nagyobb tért kezd foglalni a divat. A hacukát kiszorítja a gyöngyös, drágaköves derék, és a hölgyek oly pazarlást kezdenek, hogy a Szent-Léleken, Erdélyben birtokos Tarnóczy Sebestyén, 1628-ban ezer pengőért hozatott nejének egy főköttöt, amelyen az aransávok és a csipkedíszek mind valódiak voltak. A vőlegények is nagyon gazdag ajándékokkal kedveskedtek jegyeseiknek. Így 1612-ben, Illésházy Gábor csupa gyémántokból való nyakéket adott mátkájának.

A XVII. században minden várúrnak külön udvari szabója volt, aki a vár egy külön helyiségében dolgozott, nem ritkán öt-hat legénynyel; mert a csatlósoknak, darabantoknak és más cselédféléknek is ő varrta a ruhát. Erre vall egy lap Thurzó Szaniszló galygóci várának *főgazdájától*, aki beírta a költségjegyzékbe, hogy: „két nagy vég karassia posztót és egy vég rása posztót szolgáltatam ki Sántha Nagy Pál udvari szabónak. Die martii 18. Anno 1603.”

A hölgyek régen letűnt századokban selyemből és bársonyból való keztyűket viseltek s mikor lehúzták, rendesen a legyező mellé helyezték. Voltak legyezők, a melyek ketté nyíltak s mintegy tokot képeztek a keztyű számára. Mikor Rákóczy Ferenc Bécs-Újhelyen volt fogásban, nővére Rákóczy Júlia, Aspremont császári tábornok neje, egy ilyen legyezőbe helyezett keztyűbe rejtett cédulán írta meg hesseni Amáliának, hogy Montecuccoli szabadságot adott Lehmann *cornet*nek s hogy az már el is indult a fejedelem megszabadítására. A bőrkeztűk csak később jöttek divatba és a legjobbakat Berlinben készítették. Innen hozott huszonnégy pár remek keztyűt Hadik András generális a berlini sarc alkalmából Mária Teréziának, amely ajándék valóságos kincset képviselt akkor.

A magyar nők hajviselete századokon keresztül nagyon keveset változott. Az asszonyok főköttöt, a leányok úgynevezett gyöngyös-pártát viseltek. Annyiban állt a különbség, hogy a Corvin Mátyás-korabeli *füles*-főköttöt, a mely a füleket s majdnem a félarcot is eltakarta, olyanok váltották föl, amelyek az arcot és füleket szabadon hagyták.

A XVII. században nagyon divatozott a hajat valódi gyöngy-fűzésekbe fonva viselni, mint ez Zrinyi Ilona arcképein is látható. Később a kuruc időkben a férfiak is befonták hajukat és gyöngyökkel csavargatták körül. Ez a frizura okozta, hogy Tisza Ilona sokáig nem tudta, hogy férjének, Ocskay Lászlónak, csupán egy füle van. A század második felében, a XVIII. század elejéig a leányok már szilvához hasonló, tojásdad sütővassal égették a hajukat, melyet halántékuknál rövidre vágtak.

Az 1715-iki pozsonyi országgyűlés alkalmával gróf Harrach főudvarmesternél fényes bálra készülődtek az ott egybegyűlt Rendei. Egy bernátfalvi *Bernáth* kisasszony, aki szintén hivatalos volt a bálra, épen haját égette és elkészülvén a fűtőkkel, félretette a serpenyőt, amelyben tűz égett. Öltözködés közben azonban megfélemedezett róla, közel ment a serpenyőhöz, a tűz ruhájába kapott és oly kínos égési sebeket szenvedett, hogy bele is halt:„Meg volnának, de a Bernáth Lean'ka, annyiunk kedves atyafiának szerencsétlen esete nagyon elkedvetlenített....” írja haza levelében Okolitsányi Pál.

Mária Terézia uralkodásának idején a viselet mindjobban kivetközött nemzeties jellegéből. A férfiak ugyan még zsinóros magyar nadrágot, bojtos csizmát, de már csipkés előinget, úgynevezett zsabót hordanak, és divatba jön a puderos, copfos hajviselet, a nem régen még rendkívül divatos, de már meglehetősen hanyatló *smocking* alakjához leginkább hasonló, lefelé kanyarított dolmány, amit csúfságból *kancamentének* neveztek. A nők irtózatosszéles, abroncs-szoknyákat viseltek, két oldalt fölcsíptetve, ez volt a *puffandli*. Elöl négyszögletesre vágták ki a ruhákat, aztán nagy divatba jött a *fisü*. Ez meg egy széles patyolatkendő volt a hónalj alatt áthúzva és a derékon megkötve.

A la dauphinenak nevezték Bécsben, mert Mária Antoinette főhercegnő akkor viselte legelőször, mikor mint a francia trónörökös jegyesét mutatták be a bécsi udvarnál. Utána mindjárt egy Clam-Gallas grófnő jelent meg ilyen fisűvel egy színházi díszelőadáson.

1790-ben, miután II. József császár kiadta híres Rescriptumait s a koronát visszahozták Budára, a francia és német divatnak egyszeribe vége lett. Fájdalom azonban, csak szalmaláng volt ez, s nemsokára ismét idegen divatok után öltözködtek nálunk.

1796-ban a francia forradalom divatja hódított leginkább. A nők elvetették a hajport, csipkét, puffándlit és a sok festékes dobozt. A nők görög jelmezbe öltöztek, rövidre nyírták hajukat és a fejüket vékony aranylánc ékítette, csillaggal vagy félholddal a homlok közepén. Általában kedvelték a mythologikus kosztümöket és Párisban annyira vitték a természet hajhászását, hogy még cipőt sem hordtak, csak szandált. Lange, a hírneves francia művésznő, szandál helyett széles selyempántlikába csavargatta lábait és míg ez a divat tartott, csak kocsin járt, mert meztelen talpai nem bírták a gyalogolást.

A direktorium divatját a férfi-világ is átvette, majd gyorsan követte ezt feszes, szűk nadrág, magas csizmával, a fényes, fekete, magas kravátli és a frakk, amelyet dupla sor gombbal, irtózatosszéles gallérral és áthajtható leffentyűkkel készítettek. Így öltöztek még a gyermekek is, amint ez látható abból a korból maradt családi képeken.

A bécsi kongresszus idejében a kék szövetű, aranygombos frakk és a nanking-nadrág volt divatos. A Werther öltözete. A hölgyek már ekkor az úgynevezett empire-divatot vették fel, mely kissé emlékeztetett a görög tunikákra.

Nagyban ünnepelték a század elején Károly főherceget, az asperni győzöt, és divat volt, hogy az osztrák és magyar arisztokrácia hölgyei, az asperni diadal emlékére készült keszkenőket hordtak.

Azsúr-szegélyű, színes selyemmel hímzett zsebkendők voltak ezek, a belső oldalán következő színes nyomású mondással: Die Töchter *Teutschlands* tragen Karl Deine Siegeszeichen, denn nichts in unsern Tagen kann dieser Zierde gleichen. (Magyarul: Németország leányai, Károly, a te győzelmi jelvényeidet viselik, mert napjainkban semmi sincs, ami e díszhez hasonló volna.) Az első ilyen zsebkendőt Magyarországon Grassalkovich Erzsébet hercegnő, később Eszterházy né kapta.

A húszas évek elején a divat egyszerre hadat üzent az empire-stilnek. Rövid, csupa fodorral, dudorral készült ruhák mutatkoznak, széles szalmakalapok, tömördek virággal, szalaggal és a fejet köröskörül fürtök veszik körül. Epedő fürtök, „*Schmachtlocken*” - mint ahogy akkor nevezték.

A férfiak ragaszkodnak a frakkhoz, a selyem hengerkalap általános viselet lett és kezdett föltűnni a *pantalló*. Az első pantallókon nyílás volt a lábfej számára, ott dugták ki ugyanis, és fénymázás, sarkantyús cipőt hordtak hozzá. A frakkot a harmincas években kezdi kiszorítani a *Gehrock*, a mai redingot őse. Az első, olajszínű Gehrockkot Széchenyi István mutatta be Budapesten 1829-ben és ezt a Gehrockkot *Eisele* készítette, Bécsnek akkori leghíresebb szabója, az Eisele és Gunckel cég főnöke. Széchenyi után mindjárt fölkapták a fiatal mágnások, s két, akkor Budapesten legelegánsabbnak tartott nemes ifjú, Beniczky Adolf és roffi Borbély Mihály. Miután így mutatkoztak a kóji Komáromy Györgyné szalonjában, aki abban az időben a főváros egyik legnagyobb házáat tartotta, egy hét múlva a sok Gehrocktól hemzsegett Budapest.

A divat minden időben nagy befolyással volt az iparra és a kultúrára s minden időben voltak, akik valóságos oltárt emeltek neki. Így nálunk is köztudomású dolog, hogy Csernovits Péternek, a dúsgazdag délmagyarországi nábobnak, *háromszázhatvanöt nadrágja volt*, Batthyány Arthurnénak minden ruhájához hasonló színű ékszergarnitúrája, egyik Szentiványinénak pedig háromszázhatvanöt toiletteje volt, úgy hogy az év minden napjára esett egy ruha. Még régebben, a század elején, rendkívüli fényűzést vitt Szápáryné, Gaisrűck Klementina grófnő, akinek nem kevesebb, mint háromezer darab csipke-zsebkendője volt, ugyancsak remek ruhatára volt Eszterházy né, Metternich Leopoldina hercegnőnek, akit, mikor 1820-ban meghalt, hónapokig gyászoltak a bécsi divatárusok, mert egy év alatt egymaga több hasznót hajtott nekik, mint mások évtizedeken át.

A harmincas évektől kezdve is többféle változásokon ment még keresztül a divat, de kivéve az 1861-diki rövid alkotmány idején dívott magyar viseletet, mi is az európai divattal haladtunk egy csapáson s elfogadtuk a kozmopolita divatot, amely egyforma Bécsben, Londonban, a párisi Caffé Madridban, meg a budapesti Abbazia kávéházban és San-Franciskóban.

EGY HÍRES SZÉP ASSZONYRÓL.

Rendkívül élénk volt az 1796. év ősze Pozsonyban. Lent volt ekkor Bécsből Ferenc császár és király nejével, néhány főherceg és főhercegnő, magyar és osztrák főúri családok és a Tekintetes Nemes vármegyék *diétai követei*.

A november 12-iki *Mixta sessióban* - főrendek és követek - megejtették a nádor-választást, és néhai II. Lipót fiát, az alig húsz éves József Antal főherceget, egyhangúlag kiáltották ki az ország palatinusává.

A választást általános örömmámor követte, és a régi koronázási városban egyik ünnepség a másikat érte. Volt *Maskarás Bál a redut szálában*, díszelőadás a színházban, amikor is a Kuntz direktor igazgatása alatt álló német színjátszó társaság a „*Der Fabrikant*” című vigjátékot adta elő, s nagy hangverseny, amelyen egy monstre-kar *Tost* Ferenc zene-igazgatónak *Fölhívás Magyarország nemes uraihoz* című kantátéját mutatta be óriási hatás mellett.

A Pozsonyban időző magyar főurak is kitettek magukért, különösen híresek voltak Pálffy főkancellár és Esterházy herceg pazar pompájú soiréejai, amelyeket *estvéli társaságnak* mond a naplóíró.

A szereplő nők közül özvegy gróf Pálffy Jánosné, gróf Schönbornné, gróf Althánné emlegetik a jegyzetek, akik különösen díszes magyar viseletük által tűntek ki, de mindnél népszerűbb volt *Andrássy Józsefné-Csáky Valburga*, akihez fogható szépség nem volt akkor nagy Magyarországon.

A madonna-arcú asszony valósággal lázba hozta a diétai nemes ifjúságot és a pozsonyi *Au* lombfosztott fái közt soha nem szállt el több sóhaj, mint azon az őszen, mikor a bájos *Vally* pillangós cipőcskéi taposták kavicsos porondját.

November 14-ikén udvari bálra készültek Pozsonyba, és miután *gróf Wratislawné*, a császárné főudvarmesternője elárulta, hogy az uralkodó neje ez alkalommal magyarfölkötösen fog megjelenni, a lelkesedés főúri körökben nem ismert határt.

Csak a szép *Andrássy Józsefné* ült szomorúan. Fejét kezére hajtotta s könnyes szemekkel nézte az udvari báli meghívót, amely ott hevert előtte a kis mahagoni-asztalon. Címzése a régies mód szerint: *á monsieur monsieur*-vel kezdődött, és bent fel volt tüntetve: *avec famille*.

Szomorún nézte, mert beteg volt a szép asszony.

Előtte való napon gróf Esterházy Jánosné, Bánffy Ágnesnél volt egy kis asszonyi összejövetel és haza menve, áthült *Andrássyné*. A meghülés, a madonna-arcú asszony legnagyobb bosszúságára, óriási grippévé fajult, úgy hogy orvosa megmondta, hogy életével játszik, ha kimegy a hűvös novemberi éjszakába.

Két nap választotta még el csak a bál napjától. A pompás toilette, *Andrássy basától* való ősi ékszerekkel megrakott magyar pruszlik, virágos selyemszoknya, csipke-kötény, minden készen volt már, csak föl kellett volna öltetni, csak rá kellett volna kapcsolni arra a csodálatosan karcsú darázdsderékra, hogy szédítsen, kápráztasson a szép asszony, akinek nem volt mása Ferenc császár birodalmában.

Búsult, búsult a szép asszony, mikor egyszerre csak két fiatal leányka: *Zichy Anna* és *Ferraris Mária* jöttek látogatóba.

Andrássyné ezeknek is panaszkodott, mire egyszerre csak megszólalt a kis grófnőket kísérő garde dame, egy öreg, francia emigrált marquisné. (Tele volt ezekkel Európa anno 1796!)

- Oh! rien n'est plus facile... hányszor használt nekem is fiatal koromban a *pauvre chère reine* kis-trianoni ünnepélyein.

Aztán azt javasolta a szép grófnénak, hogy olvaszson föl egy serpenyőben spanyolviaszot és szivja föl annak a gőzét.

Mit meg nem tesz egy asszony, ha hiúsága forog kérdésben. Nem tudta volna elviselni Andrássyné, hogy ezen a bálon valaki más hódítsa el tőle a Magyarország legszebb asszonya elnevezését.

Alig mentek el vendégei, komornájával porrá töretett néhány rúd spanyolviaszot, és a serpenyő fölé hajolva, hosszan szívta magába az égő viasz páráját.

A grippe, mintha elvágta volna, csakugyan elmúlt. Andrássy Józsefné boldogan ment el az udvari bálra, és olyan szép volt, mint talán még soha.

A fiatal asszony minden tekintetet magára vont, és a fiatal palatinus odalépve Somogyi nádori ítélőmester mellé, elragadtatva kérdezte:

- Wer ist dieser Engel?

Miután megtudta, hogy kicsoda, bemutatta magának a grófnét, és vele nyitotta meg a contre danset.

Maga Ferenc császár és a császárné is a legnagyobb elragadtatással nyilatkoztak Andrássyné szépségéről, és a fiatal urak egyre-másra hangoztatták, hogy:

- Ilyen szépség igazán nem a földről való!

Mintha ez a sok ünnepeltetés, ez a végzetszerű mondás mind nem is földi asszonynak szólt volna már!

Ez a bál volt szegény Andrássy Józsefnének *utolsó bálja*, utolsó diadala. Az emigrált francia marquiuse által ajánlott kúra végzetessé vált. Az erős, ártalmas gőz annyira tönkretette a *szép Vally* tüdejét, hogy sorvadásba esett és igen rövid idő alatt, 1797 elején, meg is halt.

...,Élete virágkorában hervadt el Magyarország rózsája, és hiába epedjünk és sírunk utána, Csáky Vally nincs többé”...

Így fejezi be sorait a régi *diétai követ* és a napló lapjára egy darabka fátyol van tűzve abból, amelyet a temetésen az uraknak osztogattak.

A csodálatosan szép asszonynak arcképe máig meg van Betlérén, Andrássy Géza gróf kastélyában és egyik földisé annak a teremnek, a melyben II. Rákóczi Ferenc híres rokokó szekrénye is el van helyezve.

AZ ÁLLAMI ÉRDEK.

Sajátszerű játéka a véletlennek, hogy éppen akkor leplezték le Pozsonyban *Mária Terézia* szobrát, mikor alig tették örök nyugalomra *Esterházy* Miklóst, a tatai grófot, utolsó típusát azoknak a magyar mágnásoknak, akiket a háza és családja érdekeit szem előtt tartó királynő részben azáltal, hogy osztrák nőkkel összeházasította őket, részben címek, rendek osztogatása által, Bécshez kötött.

Abban az időben a magyar főnemesség szinte tódult a fényes birodalmi székvárosba. *Mária Terézia* nemcsak a mágnásokat, de a köznemesi osztályt is Bécsbe csalta, azt az osztályt, amely legnehezebben hagyja el a kört, amelyben született. Az osztrák hagyományos politika, a centralizálás, sem I. Lipótnak, sem I. Józsefnek, sem pedig III. Károlynak nem sikerült annyira, mint *Mária Teréziának*, mert amit elődei *erőszakosan* akartak elérni, azt ő szelidséggel vitte keresztül. Tudta jól, hogy a jogaira féltékeny nemzet az erőszaknak nem enged, s éppen mert ennyire ösmerte a magyart, bilincsek helyett selyemfonalat alkalmazott. Számításaiban nem csalódott. Egyetlen ajándékgyűrűjeért hűséget esküdött az egész nemzet, egyetlen ajándékkardjáért kardot kötött az egész nemzet, egyetlen ajándéklóváért *felült* az egész nemzet. Így van ez megírva igazság szerint *Feszler* történetében is.

Ennek a mondásnak az a tény az alapja, hogy 1745-ben, amikor az új hadsereg szervezését és szabályozását *Pálffy* nádor keresztülvitte, *Mária Terézia* sajátkezűleg így írt hozzá:

Apám Pálffy!

E lovat küldöm kegyelmednek, melyet hű alattvalóim leghívebbike méltó csak megülni. Vegye egyszersmind e kardot is, melylyel engem ellenségeim ellen védjen s fogadja e gyűrűt jóindulatom zálogául.

Mária Terézia.

Amennyire centralizáló hajlamai megengedték, amelyek előtt a nemzetiség nem számított, *Mária Terézia* szerette a magyarokat. Helyreállította az ország területi épségét és minden erejéből fölvirágozására törekedett. Számos családot emelt fényre és rangra, így a Grassalkovichokat és a Beleznayakat is. Fő jellemvonása azonban a családiasság volt. Erről tanuskodik a bécsi Staatsarchivban őrzött féltucat levél, melyet vőlegényének, lotharingi Ferencnek írt. Noha a levelek az akkori spanyol etikett legfeszesebb szabályai szerint vannak fogalmazva, a fiatal hercegnő majdnem mindegyikhez szívindító bensőséggel, de hibás francia helyesírással utóiratot csatolt, melyben rendesen *Mäusl*-nek nevezi a herceget és *che d'embrasse*-al zárja sorait. Tudvalevőleg a német ortográfiával is hadilábon állott a nagy királynő és egyetlen magyar nevet sem írt helyesen.

A hétéves háború idején valami rendeletben Beleznay Miklós nevét *Peleznáj*-nak, Halász ezredes nevét pedig *Hallas*-nak írta, ezért Kaunitz herceg kifakadt:

- Ezerszer látta már leírva ezeket a neveket felséged! Európa legnagyobb uralkodónője talán mégis megtanulhatná végre az ortográfiát...

A királynő elmosolyodott:

- Igaz... Majd meg is tanulom, ha azok az urak megverik a burkust, és ha a béke idejében a tanulásra is marad időm!

Kaunitzzal különben is szeretett zsörtölődni. A monarchia érdekei egy alkalommal úgy kívánták, hogy *Mária Terézia* közeledjen XV. Lajos udvarához és keresse a francia király

kegyét. De ez csak *Pompadour* asszony útján volt elérhető. Sok habozás után végre rávette erre Kaunitz Mária Teréziát, és mint Richelieu *Memoirjai*-nak IX. kötetében írja: ...a gögös Mária Terézia csakugyan *princesse et cousine*-nak nevezte levelében az egykori Antoinette Poissont.

Kaunitz maga is megdöbbsen az etikett ily nagyfokú megsértéseért, de Mária Terézia már megvigasztalódott s így nyugtatta meg a herceget:

- Passons la dessus... hát nem hízelegtem-e Farinellinek is, mikor Spanyolországra volt szükségem, holott ez még Poisson asszonynál is kevesebbet ér.

Ez a Farinelli énekes volt, később azonban annyira megnyerte V. Fülöp spanyol király neje-nek Erzsébetnek a kegyét, hogy 1747-1757-ig a spanyol udvarnál mindenható volt. Mária Terézia a leghízelgöbben nyilatkozott róla egy levelében, amelyről tudta, hogy kezébe kerül, holott máskülönben nagyon kevésre becsülte. Hja, az állami érdek!

Két nagy szenvedélye volt a szép királynőnek: a hittérítés és az összeházasítás. Hogy melyik uralkodott jobban fölötte, nehéz eldönteni, tény azonban, hogy sok magyar főurat csalt őt a katolikus egyház kebelébe és még többet házasított össze az osztrák arisztokrácia nőtagjaival. Az elsők között voltak Bethlen Gábor udvari kancellár és testvére Miklós, Szirmay László zempléni alispán, a hírneves és vitéz Hadik András tábornok, a paszmosi Telekiek, Kray Pál báró tábornok, és még sokan a köznemesség soraiból. Néha pedig mindakét passziót egyesítette, mint az Vay Ádám esetéből kitűnik.

Orczy Lőrincről, akit Kristóf testvérevel együtt nagyon kedvelt, egy ízben azt kérdezte: Van-e az ő vidékén még sok előkelő sorban lévő kálvinista ember?

- Van bizony, felség, pedig az egri püspök egyre térítgeti őket. Imhol mindjárt a hosszú bujdosás után hazatérő Vay Ádám, Rákóczi udvari marsalljának a fia, aki most hevesmegyei viceispán.

Mária Terézia nem szólt semmit, de rövidesen intézkedett, hogy új adománylevél által Vayt, a kurucvilág után elkobzott birtokaiba visszahelyezzék, azonfelül kinevezte királyi táblai ülnöknek. Vay Ádám a nem remélt kegyet megköszönni Bécsbe utazott.

A királynő kegyesen fogadta és csak úgy odavetőleg megjegyezte:

- Remélem, sorsának jóra fordulásaért *misét* mondat.

- Református vagyok, felséges királynőm!

- Mire viszontlátom, remélem és *elvárom*, hogy nem az lesz már.

Vay Ádám csakugyan áttért; István fiának maga Mária Terézia volt a keresztanyja és remek keresztelői ajándékot küldött a gyermeknek. Így lett a *kuruc* és kálvinista Vay Ádám ivadéka katolikus és buzgó híve az uralkodó háznak.

A magyar testőrség létesítése volt az eszköz, ami szintén közelebb hozta Mária Teréziát a nemzet szívéhez. Kizárólag magyar ifjakból alakította, de néha bizony, mint a múlt századbeli országgyűlési tudósítók panaszosan mondják, nagyon önkényesen járt el és ha megtetszett neki valaki, fölvetette, ha nem is volt magyar vagy nemes.

Így volt ez *Karacsay* Andrással is, a ki horvát határőrvidéki volt. Őt Esterházy Ferenc, a kit *Quinquin* néven ismertek a szalonokban és nagy szerepet játszott Bécsben, vezette az udvarhoz.

- Ki ez a szép termetű ifjú - kérdezte a királynő *Quinquint*, amint Karacsayt egyik estélyén megpillantotta.

- Határőrvidéki fiú, aki boldogtalan, hogy nem lehet testőr, mert nem magyarországi illetőségű.

- *Schad nichts*, - válaszolt a királynő - wird auch so gehen...

És valóban, bár némi akadály után, 1764-ben Karacsay gróf bejutott a magyar nemes testőrő seregbe.

Igy lett gárdista bizonyos *Gányi* nevű nem-nemes ember is.

Ezt az esetet még az 1789-ből való *Magyar Kurir* is megemlíti, még pedig akkor, mikor Gányit József császár svadronyos kapitánynya nevezte ki: ...Kapitány Gányi már tizenöt esztendő korában huszár-káplár volt és mint fölserdült ifju a hétesztendő háborúnak tüzeit kiállotta. Igen szép ifjú lévén, boldogult édes anyánk, Mária Terézia testőrőznek verbuválta, innen ment a Gréfen seregeihez...

Csudálatos, hogy ezt az akkori bécsi cenzura ki engedte nyomatni a svadronyos kapitányról, aki ezredének, a báró Graeven Mihály tábornokról nevezett és jelenleg Szabadkán sorozott negyedik huszárezrednek az utolsó török háborúban sokat emlegetett tisztje volt.

Mária Terézia nagyon szerette gyermekeit és mikor azok már saját tűzhelyet alapítottak, akkor is meleg gondoskodással viseltetett irántuk. Tanúbizonysága ennek a következő levél, melyet akkor írt Grassalkovich Antal *personalisnak*, mikor leánya, Mária-Krisztina férjével, Albert tescheni herceggel, Magyarország újonnan kinevezett kormányzójával Pestre volt költözendő és számára a Belezna János özvegyének, Grassalkovich Zsuzsánna grófnőnek Uri-utca 454. számú házáat bérelték ki.

1769 Pressburg 24. Nyber.

Lieber Gf. Grassalkovich!

Nachdem künftigen Jahre und Monath February meine Tochter Christine mit Ihrem gemahl Herzogen zu Sachsen-Teschen nachher Pest kommen wird, und weilen in Ihren bestimmten Wohnungen ein- und andere Reparationen vorzunehmen, Kuchl und Gang gemacht werden muss, als werden diese Auslagen aus dem Hungarischen Camerale bestritten und alldorten in Ausgab zu stellen.

Maria Theresia.

(Kedves Grassalkovich gróf! Miután a jövő esztendőnek február havában Krisztina lányom férjével, a tescheni herceggel Pestre jön s mivel a neki szánt lakásban egy és más javítás eszközlendő, konyha és folyosó alakítandó, mindezek a kiadások a magyar kamarális jövedelemből födőzendők és ott számlába állítandók.)

Utolsó éveiben nagyon sokat szomorkodott férje után és naponta elment a kapucinusok sírboltjában nyugvó tetemeihez imádkozni. Nagyon elhízván, fölhúzó gépet csináltatott magának és mikor 1780 októberében a sírboltból ismét fölhúzatta magát, útközben a gép kétszer is megakadt.

- Ahán, nem akar már visszaereszteni! *Francel*, jövök... jövök nemsokára! - mondta a királyné a vele lent járt Batthyány grófnénak, aki később még II. Lipót nejének is főudvar mesternője volt.

A nagy királynőt nem csalta meg a sejtelve. Alig egy hónap mulva férje mellett pihent. Halála Magyarországra nagy gyászt hozott. Orczy Lőrinc odanyilatkozott, hogy: *Mátyás óta az országért nála többet uralkodó nem tett...*

A magyarok őszintén siratták és sohasem felejtették el neki, amit 1778-ban a három bánsági vármegye visszacsatolásakor írt:

„Jó magyar vagyok, szívem tele van hálával a nemzet iránt...”

KAPY DE KAPIVÁR.

Akik a felvidéken utaznak, szívesen keresik fel a bérces, fenyves Tátrát, Gömört és a Szepességet. Útközben a vonat ablakaiból kitekintve, gyakran a szemünkbe tűnik egy-egy lovagvár, ősi kastély romja, amely mélán borongva sziklás ormokon, rég letűnt időkről beszél a modern kor gyermekének.

Ilyen ősi vár a Bártfa felé vezető vonalon a Kapyak századok viharát látott fészke: *Kapivár*.

A Kapyak tulajdonképpen Tétényiek voltak, s már a XIII. században mint előkelő nemesek szerepelnek. 1380 táján Tétényi Imre budai alvárnagy volt, akinek fia Péter, valamint Tétényi Miklós fia, András, 1403-ban Zsigmond királytól címert kapott. Tétényi András később pestmegyei tétényi birtokát Zsigmond királylyal a *Vaglóth* faluért cserélte el, amely Poháros Oswald kihalt nemzetsége után szállt a koronára. Vaglóth falut később *Kapinak* nevezték el, s ettől Tétényi András maga is fölvette a Kapy nevet.

Ez az András, *Chapy de Kapivár*, egyszersmind engedélyt is nyert Zsigmond királytól, hogy egy régi, avar kori romból fényes várkastélyt építtessen. Ugyancsak Kapy András volt az, aki Zsigmond királynak egyik hadjáratában saját költségén ezer fegyverest állított és a királyt elkísérte Párisba. Az örökké pénzzavarban lévő király ekkor négyezer aranyat vett föl kölcsön Kapytól, aki ezt a tartozását, mint hiteles okmányok bizonyítják, arra a tályai koronauradalomra kebelezte be, mely a kihalt Uros nemzetség után szállt a fiskusra. Sőt később, újabb kölcsön fejében, Eperjes városát is Kapy Andrásnak adta zálogba a király és a család hosszú évtizedeken át bírta ezt a kies fekvésű, szép felvidéki várost.

A mohácsi csata idején már hatalmas dinaszták voltak a Kapyak. Pallósjuk volt, sőt tekintettel a háborús világra, a pápa külön, pergamenra írott brevét küldött a Kapyaknak, mely szerint halál esetén, gyónás nélkül is abszolúciót adott nekik, ami rendkívül nagy dolog volt a középkorban.

A mohácsi ütközetben tizenegy Kapy vett részt s kettő: Kapy Sándor és Kapy László, ott hullott el a harc mezején.

1665-ben Kapy Gábor *Comes limitis* (határgróf) volt s a végvidéken mint kormányzó teljhatalommal rendelkezett, unokája pedig, szintén Gábor, a XVIII. század derekán hosszú ideig viselte az alnádori méltóságot. Dúsgazdag, hatalmas úr volt, aki nejével, Héderváry Klárával, egy ízben II. Rákóczi Ferencet is vendégül látta.

Ezt az esetet Kapy Zsigmond *diák* (jobban mondva: litteratus) és később püspök, következőleg írta föl a család krónikájában:

Rákóczi Ferenc, az osztrák hadak által szorítva már Lengyelország felé menekült, s a sárosi várból a Kapivárra vezető földalatti alagúton átjőve, későnek találva az időt, a vár fölvonó hídja előtt megfűvatta a bebocsátást kérő kürtjelet. A várnagy, tudva, hogy ura a *császár hívségén* állott, nem merte leereszteni a hídát. A kurucok egyre erősebben fűjták a tárokat, végre, a zajra figyelmessé lévén, maga Kapy Gábor jött ki és meglátva a bujdosó fejedelmet kíséretével, azonnal bebocsátatta.

- Legyen üdvözölve fenség, váramat tekintse várának, mert itt nem vagyok politikai ellenfél, csak magyar háziúr, aki azt akarja, hogy vendége semmiben se szenvedjen hiányt.

A fejedelem meghatva nyújtott kezét és ott töltve az éjszakát, csak hajnalban búcsúzott Kapy Gábortól, aki egészen a határig kísérté magas vendégét.

A krónika még egy néphagyományt is említ, mely a Kapi falu végén lévő piramis-alakú termésköwhöz fűződik. Ezen a kövön mai napig egy éles patkónyom látható. A hagyomány szerint ez a patkónyom Rákóczi lovának egyik hátulsó lábától ered, amint innen ugratott át Lengyelországba.

A magyaros vendéglátás azért mégis sokba került Kapy Gábornak, mert Keczer, sárosmegyei császári biztos, megtudván, hogy egy éjszakára menhelyet adott Rákóczinak, lángba borította Kapivárat, ahol ez alkalommal temérdek műkincs és drágaság elpusztult, köztük a XIV. századbeli Kapy Andrásné, Nádasdy Orsolya grófnő, kézírásai.

Nádasdy Orsolya egyike volt kora legműveltebb asszonyainak és *Emlékezetek* című memoir-szerű följegyzéseiből alig maradt néhány összeégett, a szélein megpörköldött és minden összefüggést nélkülöző lap.

A vár azontúl nem épült fel, helyette a faluban épült két kastély, melyben rendesen a család két ága lakott.

A Kapyak lassú pusztulásának első sorban oka Kapy Gábor és Héderváry Klára leányának, Klárának, a *quartalitiuma* volt. Régi nemesi intézmény szerint ugyanis minden száz évben a család egy-egy leánytagjának is ugyanannyit kellett kapni, fekvő birtokban kivált, mint a fiúknak. Kapy Klára ilyen *quartalitium*-os leány volt, s mikor Klobusiczky gróf nőül vette, követelte a sok jószágot. Egyik-másik zálogban, pör alatt is állt, de Kapy Gábornak gyorsan mindent rendezni kellett, hogy Klára leánya megkapja a fiúrészről hatvan falut.

A család krónikája szerint Kapy Klára után huszonnégy hatökrös szekér vitte a *parafer-numot*, s annyi ezüstöt kapott, hogy unokáit, a híres Grassalkovich magyar kamarai előlülő őt leányát csupa Kapyékszerrel, ezüsttel staffirozták ki a szülők, úgy hogy alig volt a század derekán még magyar család, akinek a pohárszékében ne lett volna olyan billikom, tányér vagy korsó, amelyiken a féllábon álló darú, a Kapyak címere, ne lett volna.

A családi krónika szerint a sírbolt alatt még temérdek kincsnek kellett volna lenni, de ezt a *rabasszony* őrizte. Állítólag egy a török időben Kapivárban meghalt s ott eltemetett remek-szép asszony.

A kincsekhez a XIX. század harmincas éveiiig senki sem mert a családban nyúlni, mert egyik Kapy Gábor, akinek neje, a kegyes Campioni Anastázia, Bártfán is építtetett egy templomot, megátkozta azt az utódot, aki *hiúságos földi vagyonért háborgatja a holtak nyugalmát*.

A harmincas évek végén azonban Kapy István sárosmegyei alispánt három víg patvaristája, Vachot Imre és Sándor, meg Sárossy Gyula rávették, hogy ásnák ki a kincset.

Ki is mentek a sírbolthoz és ahol a krónika a kincs helyét megjelölte, Figmik nevű szakács-csal és Barbulyák udvarossal ásatni kezdtek. Két órai munka után vasfedélhez ütődött az ásó. Csakhamar egy óriási *kondér*, afféle szilvalekvárfőző fazék került felszínre, amely azonban olyan üres volt, akár a patvaristák zsebe. A jó fiúk azonban nem igen búsultak a csalódáson. Kapy a három magyar poétát úgy tartotta, mint valóságos grófúrfiakat. Eperjesen, úgy Kassán, mint a bártfai fürdőben is, hitelt nyitott számukra. Aztán bevezette őket a legelőke-lőbb társaságokba, ami által el is érte, hogy a nők megszeretvén a pompásan táncoló Vachot Imrét, a minden emlékkönyvbe gyönyörű, érzelmes verseket író Vachot Sándort és az örökké jókedvű Sárossy Gyulát, már csak ezeknek a kedvéért is olvastak magyarul s beszélni is kezdtek, habár törve, a hazai nyelven, ami akkor nem volt valami nagy divat.

A megyei életet is egészen megmagyarosította Kapy István és odáig vitte a dolgot, hogy bár a sedriákon a vita még mindig latinul folyt, ő, mint alispán, a jegyzőkönyveket magyarul

készítette. Üres óráiban nagy passzióval foglalkozott irodalommal, maga is munkatársa volt a *Honderű*-nek és egy kötet beszélyt is adott ki.

Jelentékeny szerepet játszottak még a közéletben István atyja és nagyatyja, mind a kettő József.

I. József, Mária Terézia királynő alatt, az eperjesi ítélőtáblának volt elnöke és a díszküldöttség vezetője, mikor a nagy királynő a Szepességet és a felső megyéket bejárta. II. József, konsziliárius, igazi hamisítatlan magyar nagyúr volt, aki két kézzel pazarolta a vagyont; neje, Szentiványi Anna pedig tipusa a *filozóf asszonyoknak*. A kapivári kastélyban tízezer kötetből álló remek könyvtár volt, a tudomány minden ágával foglalkozott, közte a csillagászattal és az alkimiával is.

Kapj József jobban szerette a vendéget, dínom-dánomot. És pedig nemcsak otthon, hanem Eperjesen, Pesten, Bécsben, szóval mindenütt, ahol mulatni, gavalléroskodni lehetett.

Az ilyen utazás pedig másformán ment hajdan, mint napjainkban. Ló, kocsis, inas, jáger, mind temérdekbe került. A tallér gömbölyü - könnyen elgurul. A bankónak meg mintha lába kelne pohárcsengés, szép asszonyok mosolygása mellett.

Néha hetekig, hónapokig odamaradt József úr, a felesége, Szentiványi Anna Mária úr-asszonyom pedig ezalatt rakásra gyűjtötte a könyveket és olvasott napkeltétől napszálltaig. Nagyon szerette a litteraturát meg a tudományokat a jó asszonyság. Gyönyörűsége tellett pompás bibliotékájában, amelyben a könyvek mind egyforma kötést viseltek és rájuk volt nyomtatva. szép aranybetűkkel neve is a nemes úrasszonynak.

Történt egy ködös, nyirkos őszi évadján, hogy egy alkalommal cserkészésről jövén meg József úr, nagyon unalmasnak találta ezt a sárba, ködbe sülyedt világot.

Milyen más élet lehet ilyenkor a pesti *hét Electeur Fürst*-ben, - meg azok a pompás színelőadások ott! Hol a magyar *actorokat*, hol a németeket lehet megnézni. Mily csodaszép Déryné a *Vadleányban*, hát még Czibulkáné, a német direktor felesége - -

Únottan dobta le válláról a flintát, és még a vacsora sem ízlett, pedig hetedhét országon sem akadt olyan konyha, mint Kapiváron.

Egyet aludt a nagy unalmára, aztán másnap kijelentve, hogy utazik Pestre, elbúcsúzott a háznépétől. Ürügyet is talált komolyat. Van vagy kétezer hold vágnivaló erdeje, a jó, kemény fára inkább akad vevő odafenn.

A pesti „*hét Electeur Fürst*”-ből irogatta hűségesen a leveleket, hogy annyi meg annyi baja van a cudar kalmárokkal, akik egyre alkuszna a fára, de sehogyse bír velök dűlőre jutni. Tulajdonképpen azonban kellemetesen és vígan élte világát.

Télbe hajlott az őszi. Szentiványi Anna Mária úrasszony fogta a kalamust és alázatos és tisztelettudó hangon megkérdezte az ő ura- és parancsolójától: haza szándékozik-e jönni karácsonyra, hogy a szent ünnepeket atyafiságos körben, ősi fészkében tölthesse.

- *A'biz a - karácsony!* - ütött a homlokára József úr, mikor a diósgyőri papirosról leverte a bőségesen rászórt porzót, és jobban megnézte a dátumot. Mélyen benne voltak már az adventben. Mire hazaér Kapivárra, éppen fölhangzik majd a betlehemesek éneke. De hát valami ajándékot is kellene vinni a familiának.

Még akkor a karácsonyfa nem igen divatozott. A katolikus úri házakban szép nagy *Bethlehemet* csináltak. Jászolt, tehénkéket, a szent családot, ahogy pihen az istállóban - jó erős, színes papirosból kimetszve, igazi színes üvegből ablakot is alkalmaztak az istállóra.

Mögé apró viaszgyertyát tettek, hogy igazán világítson, a tetőre pedig aranyos papirosból egy csillagot, ami aztán ama bizonyos csillagot jelképezte, a melyik Urunk Jézus születését adta tudtúl a bűnös világnak.

Kálvinista gyerekek még ennyi fényesség se jutott. Kapott egy marék diót, ugyanannyi mogyorót és apró pajtásokkal kártyázhatott egy-két órát. Még a legelőkelőbb református családok gyermekei is így töltötték a szent estét, a szegényebbje meg elment *kántálni*.

Kapy József nagyhirtelenséggel össze is vett holmi játékfélét a Stefinek meg a Ferkónak - de még hátra volt a felesége. Hosszas elmaradása miatt is szép ajándékkal illet kiengesztelni az asszonyt - de hát mikor ennek olyan bajos vásárolni.

Ékes ruhán, bécsi *módi* vikleren, min, nem kap, az ékszer sem szereti, meg van is annyi családi gyémánt, rubint, smaragd és egyéb drágakő, hogy hat leányt is ki lehetne vele stafirozni. Csupán a könyvek maradtak volna még hátra, de a könyvvásárlás igen kényes punctum volt még abban az időben Pesten.

Eggenberger József boltjában *in domo Podmaniczkyana* alig akadt újabb munka ilyenkor. Többnyire a nyári, medárdusi vásárra jelentkeztek a vevők s akkor is olyan nehezen keltek a könyvek, hogy Kazinczy maga panaszkodva írja egy helyen, hogy: „*Epigrammáimból tellyes egy esztendő alatt csak öt Exemplaris kelt el*”.

Töprengése közepette meg is éhezett József úr és betért az *Aranykéz*-be, amely kedvenc étkezőhelyisége volt a szép actrixoknak.

Ezúttal azonban meglehetősen üresen álltak az asztalok. Csak valami német professzor-forma ember eddegélt egyik sarokban. A nemes úr, hogy ne vacsoráljon egyedül, amit eleink sehogysem szerettek, letelepedett a pápaszemes atyafi mellé, aki menten letéve a *Pressburger Zeitungot*, úgy látszott, szinte megörült a társaságnak.

Finom bort hozott a *kellner* József úrnak, aki illedelmes kínálással töltött a németnek is. Csakhamar nagy beszédbe eredtek, s kiderült, hogy a pápaszemes úr csillagász. Valahol csillagdája is volt, de tönkre ment s most arra törekszik, hogy drága műszereit eladhassa.

Kapivár ura úgy megörült erre a kijelentésre, mintha kincset talált volna. Az isten küldte útjába ezt a németet.

Micsoda meglepetés, micsoda fejedelmi ajándék lesz az ő tudós feleségének. Egy egész csillagvizsgáló-torony. Ilyet produkáljon még egy másik nemes úr Sárosban. Ki se ment addig az *Aranykéz*-ből, míg meg nem kötötték az alkút. A német átadta teljes lajstromát a sok tubus, perspektíva, meg tudom is én még mi mindenfélének, ami egy ilyen apparátushoz szükséges. *Csak* húszezer forintot kért, de testvérek közt se adná másnak harmincezren alúl; *auf meiner Ehr!* - erősítette a professzor.

Másnap reggel lefizette a húsz darab ropogós ezrest Kapy József, aztán valami alkalmatosság után nézett, hogy a drága holmit jóelőre megindítsa. Pincetok, párnaszák rendbe hozatván, két nap múlva ő is kiindult a kerepesi vámon, neki a kassai országútnak, amely csonttá fagyott a decemberi hidegben.

Ahogy kiszámította, úgy is érkezett haza József úr. A konyhában törték a mákot, és erős, fűszeres borleves illata terjengett a kristálytisza téli levegőben. Vídám zajtól visszhangzott az udvar, s a hajdú egy pókhálós üvegekkel telt kosarat cipelt a kulcsár nyomában.

A megtért páter familiasz egymásután pakkolta ki az ajándékokat, még a cselédségnek is jutott a kiapadhatatlan táska öbléből, csak Anna Mária úrasszony állt üres kézzel a sávolyos damasztterítővel letakart vacsoráló asztal mellett.

- Rólam úgylátszik egészen megfélekezett drága uram abban a nagy pesti mulatozásban, - szólalt meg végre keserűen az asszony, mikor már az utolsó koszoru füge is kikerült a gyöngyös hímzéssel díszített pakktáskából.

- Ohó, - védekezett József úr - neked hoztam a legdrágább, legértékesebb portékát.

Nagy ostorgongás hangzott most fel kívülről, s egy ökrös szekér kanyarodott be az udvarra:

- Ime, meg is jött - intett a társzekér felé a gazda - *egy egész csillagvizsgáló-torony*.

Míg a béresek aztán lepakolták a húszezer forintokért vásárolt mindenféle ócska optikai szerszámokat, hogy mit mondott szerelmes hitvestársának Szentiványi Anna Mária úr-asszonyom, az nincs följegyezve a családi annálekben; de sok karácsony estén elmulattak még az utódok a *csillagvizsgálótorony-prezენტtel* akkor, mikor dominiumaikat már csak-ugyan csak a holdban kereshették.

EGY RÉGI ÓRA.

Édesanyámnak egyik unokatestvérét látogattam meg. Anyai atyafiságom mindig gyönges oldalamban volt, hozzájuk menni, semmi időt se rosszalok. Röpül köztük az idő. Nyájas konverzációk közben alig vesszük észre, mikor üt az óra. A szép nagy óra, felső peremén bátyás házakkal, két oldalán trombitát fújó, koszorús géniuszokkal.

Nagyatyám nagyatyja csináltatta még ezt az órát; a számlap felett ott is áll fehér porcellán medaillonban: *Georgius Gallovits Fecit Jolsvae*, még pedig akkor, mikor valami bécsi uraknak be akarta bizonyítani, hogy a mi iparosaink is éppen úgy megcsinálnak mindent, mint a császárváros gőgös mesterei.

Ütött is úgy - de milyen óraütés volt ez! Nem ám olyan, mint a modern órák ütése. Valami bájosan, lágyan, üveghangon pengett, akárcsak Boccherini egy édes menuettója, aztán el kezdett muzsikálni. Még pedig a *poza bucski*-t. Olyan vígan, olyan frissen, mint mikor a *Lottika kisasszonyka* lakodalmán táncolták a tót jobbágylegények, meg lányok, a vizesréti kastély tágas udvarán. Régen - anno 1804.

És pengett és muzsikált az érdemes öreg óra, mint hajdan, mikor József nádor érkezett vendégül a *consiliárius* úrhoz. Akkor történt ez, mikor a „*Coallitiot*” készült alapítani a nemes úr és a palatinus eljött együttjárni be vele a legalkalmasabb vashámorokat. A Gallovits uram remekbe készült órája tovább muzsikált, egy kissé bánatosan is - elmúlt fényességekről beszélve - arról a pompáról, díszről, melylyel a palatinust Vizesréten fogadták.

A vármegye legdaliásabb úrfiai lovas bandériummal várták a határon a nádort, a házigazda kisebb leánykája, az angyalszépségű Mária pedig, kezében rózsacsokorral mondta az üdvözlést. A kastély nagy ebédlőjében csupa vert ezüst tál, tányér, metszett velencei kristály tündökölt a sávos abroszokon, sarkaiban pedig valóságos pálma- és narancsligeteket helyeztek el. Mindenki odasereglett a palatinus látására, egyik kurta nemes meg azt a kegyet kérte ki a ház úrnőjétől, hogy inasruhába öltözködve, ő is szolgálhassa a nádort, Anna Mária úrasszony sehogy sem akarta kérését teljesíteni. Hiszen Budáról hozatták a *Tafeldecker*-eket, ezek oktatták még a házi inasokat is; képtelenség olyan embert alkalmazni, aki soha életében tállal, tányérral nem bánt. Végre is addig járt a nyakára a compossessor, míg beléegyezett, de rettegve várta az ebédet.

Tizenkettőt ütött az óra... Valami kellemetes *langaus* csendült föl s a palatinus kocsija a virággal díszített kastély elé robogott. A mérges juhászkutyákat jó előre bezárták, de egyik valahogy kiszabadult és sáros orrát odadörzsölte a fenséges úr térdéhez. A háziúr röstellte a dolgot, az ékes latin oráció is kárbaveszett félígméddig, de a palatinus kedélyesen vágott közbe:

- Jól van ez így, kedves *consiliárius* uram - amely háznál a kutya örül a vendégnek, ott a gazda is szívesen látja.

A nagy ebéd fénypontja volt a fogadtatásnak. Selyemfrakkos, selyemharisnyás lakájok, zsinóros, magyar-dolmányos hajdúk szolgáltak föl, utóbbiak közt a kurtanemes, aki mind-úntalan elvétette a sort s a halmozott tálat *jobbaldalról* kínálta a palatinusnak.

Anna Mária úrasszony végre is megsokalta a dolgot, odafordult a nádorhoz s töredezten bevallotta az egész *casust*. A fejedelmi vendég jóízűn mosolygott s oda intve a nemest, így szólt hozzá:

- Igen köszönöm ragaszkodását és máskor csak bátran azon az oldalon nyújtsa az ételt, a hol a kenyér áll.

A lukullusi lakoma után következett a palatinus jövetelének komoly célja. Sok mondani-
valója volt a háziúrnak, de azért egyre vigyázta Gallovits uram remekbe készült órájának a
mutatóját, nehogy túlhosszú beszéddel fáraszsza ki illusztris vendégét.

Szinte verejtékezett a homloka, míg beszélt. Mert kemény dió volt ám akkor a munka
hasznát kifejtteni olyan Pató Pál-féle nemes uraknak, akik a munkáról egyáltalában nem igen
tudtak. Bajosan ment magyaráztatni akkor, hogy dologgal is lehet boldogulni. Beszélni ipar-
ról, vállalatokról, meg arról, hogy az elnyomott jobbágyok gyári vagy bányamunka által is
tehetnének szert jövedelemre.

- *Bolond a Marci* - suttogták egymás közt a nemes urak és csak a jelenvaló nádor iránti
tisztelet tartotta őket vissza, hogy ezt szemébe is ne mondják a házigazdának. De így is
észrevette ezt a gazda - nem hagyta azonban magát kifundálni.

Valami induló-félét játszott a híres óra, mikor Gallovits uram végére járt mondókájának.
József nádor kiáltotta az első *Vivát*-ot s az első részvényeket is ő jegyezte. Az előbb még oly
dölyfös urak mind lerakták a fegyvert.

Az első vasművi részvénytársaság még aznap megalakult, a háziúr pedig büszkén diktálta az
alapszabályok pontozatai közt: „- - *akciónárius pedig lehet minden tisztességes ember,
nemzet- és valláskülömbözet nélkül...*”

* * *

Álomhozó zsongással ketyegett tovább az óra és mesélt régi víg, meg szomorú familiáris
történeteket. A rémítő veszedelemről, a nagy *koleráról*, mikor a *grosztáti* három nap alatt két
szép asszonyleányát, meg egy kis fiúunokáját veszítette el.

Két marokra fogta akkor kaszáját a veszedelmes csontember, úgy aratott vele. Az árvíz után
virágzásnak indult főváros gyász, némaság helye lett. Alig kímélt meg egyetlenegy házat is a
rettenetes betegség. Az óriási rettegést még növelte a babona. Ilyen volt például az, hogyha
többen mentek az utcán s halottas menet jött szembe; aki legelőbb látta meg, az esett
legelőbb a járvány áldozatául.

Lotti - a legidősebb leány - nem hódolt ugyan a babonának, mindazonáltal rosszul hatott rá,
midőn a borzalmas vész napjaiban a váci-úton hajtatva fogatával, épen halottas menettel
találkozott. Mellette ült Mária nővére, ölében leánykájával, míg az első ülésen Máriának kis
fia és Lotti leánya foglaltak helyet.

- Nini, kolera-halott - jegyezte meg Mária, egészen megfélemezve a közszájon forgó babo-
náról, nővére azonban, akinek eszébe jutott, gyorsan közbevigott:

- De nem te láttad meg előbb. Én sokkal régebben észrevettem.

Azért tette, hogy gyöngébszívű nővérét vigasztalja, de ennek eleven virgonc fiacskája
anyját és nagynénjét összezsákolva, kiabálta:

- Bizony egyikőtöket sem visz el az a csúf kolera - *én* már tíz perce látom, csak nem szóltam.

Olyan nagy volt a szeretet abban a családban, hogy mindegyik örömmel váltotta volna meg a
másiknak az életét is.

Forró augusztusi reggel következett. Csak úgy lihegték az emberek víz után, de senki sem
mert pohárhoz nyúlni, mert nemcsak a levegőtől, a víztől is, mindentől, féltek. Mária, a
viruló szép fiatal asszony még vidáman kelt föl és mikor a sápadt nyár égen aláhajlott a nap,

már ott járt a sötét rém és sívár, hideg arccal jegyezte a hivatalos ember rubrikázott könyvébe: *Kolera* - - ennyi és ennyi számú halott.

Szomorún, mint valami halálharang ütött akkor a remekbe készült óra, mintha elsiratta volna a szép asszonyt, utána a virgonc fiúcskát meg *Lottit*.

Sokáig, sokszor csak búsan, bánatosan ketyegett, ütött már azután a híres családi óra. *Grosztati* a leányainak borzasztó halála után bezárkózott kastélyába, embert sem kívánt látni s jóelőre elkészítette fekete bársonyba vont, ezüsttel gazdagon díszített koporsóját. Selmeci pipájából bodor füstöket eregetve, nagy kedvteléssel nézte, hogy ő abban milyen jóízűn pihen majd. De bizony hosszú évekig állt még ott a koporsó. Az öreg óra meg ismét vidámban kezdett ütni, sőt néha egy-egy *langaus*-t meg a *poza bucski*-t is eljátszotta, ha egyik-másik leány-unoka megindította oly régen pihenő *werk*-jét.

Mert felnőtt ám a három szép, kellemetes lány-unoka, a *Lotti* leányai s akármilyen csendesség is lakozott esztendőszám a kastélyban, farsang táján - ősi szokás szerint - a legöregebb béresgazda, a kisasszonykák ablaka alá állva, rázendítette a verses nótát:

Pod vasom sztole vi kvitla ruzsa,
Vasé kisasszonyke pekni ho muzsa,
Nye tak pekné, ho joho dobreho
To vám vincsujem zo szrecze meho.

Mire ide ért, a kisasszonykák - igazán olyanok, mint a nyíló rózsák - már el is képzeltek, milyen lesz ez a *nemcsak szép*, de *jó férj* s a *szívből kívánó* öregnek vitte az inas a bort, kalácsot.

Aztán fölhuzták az órát, muzsikált vígan, összefogóztak, táncoltak a lányok és *papucsot* dobtak ki a kastély elébe: *merről jön a vőlegény*...

Jött is egyik a másik után. Nagy nemzetből való gavallérok és az öreg óra sok vidám órát ütött ismét abban a boltíves ősi kastélyban. Még az unokák gyermekei is rángatták a zsinórját és a *grosztati* duruzsolva bár, hogy még elrontják azt a remeket, de boldogan nézte, hogy illegeti lábacskaikat a rózsaszín-ruhás, legparányibb *Lottika*, a legidősebb fiú-unoka szépséges leánykája. A *poza bucski* meg hangzott olyan frissen, olyan vidáman, mint mikor az első kedves *Lottika kisasszonyka* lakodalmán táncolták a tót jobbágy-legények meg lányok a vizesréti kastély tágas udvarában...

A GENERÁLISNÉ BÁLJA.

Akkor is farsang volt, az úrnak 1793-ik esztendejében.

Vidám, dalos, muzsikás.

Talán jobb kedve is lehetett még a magyarnak, mert kevesebb gond, baj, adósság nyomta a vállát. Vigadoztak is Pest városában derűre, borúra.

Olyan bálokat adott Beleznay generálisné, Gyulayné, Ürményi personális, meg Károlyi József gróf uram, amelyeknek hét országon túl sem akadt mása.

Kiváltképen a *generálisné* báljáról beszélt mindenki.

Schwammerl officinájában, a Nagy-Híd-utcában tiz-tizenöt gavallér is várakozott, amíg rája került a sor. Négy-öt legény is dolgozott a híres bécsi coiffeurnél, mégis alig győzték a munkát. Az urak pudermantliban ültek, javarészt az aufklärísták és más egyéb módi szerettek dolgait hánytorgatván, amíg barna szög-, avagy hollószínű hajukra a szagos liszt omlott. Egyik legény a paraszat élesztette. Apró fuvója gyorsan járt kezében, majd izzóvá lett a sütővas, s a mester a gavallér füle mögött remek két kis csigát hevenyészett. Nagy parádéval fonta be végül a copfot, aztán módosan lengő selyempántlikával átkötött zacskóba csúsztatta. Végül pukkerlizett és becsületszavára esküdött, szebb legény nem lesz a generálisné bálján. S ezt elzengette déltől estig vagy ötvenszer.

A készülődés meg már épen hetekkel, sőt, ahol több bálozó leány, asszony volt a familiában, már hónapokkal előbb megkezdődött.

A nehéz, schneckenféderes kocsik egymást üzték Pest városának akkori rossz, hepe-hupás kövezetén. A *Bredlhupferek* nem győztek leugrálni a bakról, annyi portékát vásároltak az úrnők, mert mindegyik túl akart tenni a legjobb barátnőn. Ez már így volt dédanyáink idejében is.

Mindenki tudott valami újat a bálról:

„Hatszáz szál gyertya ég majd a vestibulumban” - mondotta az egyik.

„Kármán csinálja már a poémát, amelyet esprits-mulattatás céljából a Raststunde alatt mond majd el az egyik fiatal gavallér” - tódította a másik.

„Akkora buffándlikat hoztattak a magos uraságok asszonyai Bécsből, hogy csodaszámba mehetnek” - újságolta egy harmadik.

Lohnkutscherok egyre hozták a sok úri rendet, a „Chaisetragerok”-et pedig hetekkel előre lefoglalták, mert csak úgy illett nobel házba, táncos multságba menni.

Kalmárok, mesteremberek, mind csak erre a bálra szállítottak, dolgoztak - és készülődtek rá a testvérváros minden uri rendbélíjéi.

* * *

Szépen sárgára viaszolt, sslyem-kanapés, virágillatos szobájában ült egyik ösbátyámnak az asszonya és fejében ő is a generálisné bálját forgatta.

Micsoda gyönyörűség is lehet egy olyan nagy vigasságos, táncos multság. Egyszer, csak egyszer rakatni akkora tornyot a fejére, mint a többi asszonynak van, és amelyet á la jardiniére néven magasztalnak a párizsi módi journalok. Csak egyszer öltetni olyan hegyes, halcsontos, kivágott derekat, amelyből vakítóan kandikál ki a váll s a karnak gyöngyház-

fényét emeli a reáomló csipke, melyet messze Bruxelles városában, szemük világának az árán csináltak szegény leányok.

Pedig a csipke ott van a százfiókos almáriumban. És van mindene, amit csak szeme, szája óhajt, - csak épen hegyes, halcsontos, kivágott derekat nem ölthet, csak a bálba nem mehet el, mert nem szíveli az ura, aki még a rávetődő napsugártól is félti.

Az asszony fölkelt az S alakú, nagyon divatos, de nagyon kényelmetlen causeuse-ről, amelyen egymással szemközt volt a két ülőhely és odaállt a nagy, velencei tükör elé.

- Szép se vagyok. Tudja, soha mást nem szerettem, csak őt; hogy mennyi ideig váraoztam rá; hogy tisztességes, becsületes vagyok, most se nézek másra; mégis úgy félt. Néha szinte tűrhetetlen.

Aztán lehajtotta fejét és búsan gondolt a többi asszonyra, akik most már mind készülődnek, vígan vannak és örvendeznek a generálisné báljának. Pedig egyiknek se vesz annyi minden drága szépet, és olyan örömet az ura, mint épen neki. Ha jönnek pesti vásárra a kalmárok, az ő ura bejárja valamennyit, a legszebb portékát neki hozza, és télvíz idején is olyan a lakása, mint a virágoskert. Nincs az a ritka, drága, külsőországi virág, amelyet neki meg ne szerezne. Úgy gondolja, néha egyeben se töri a fejét: mivel szerezzen neki örömet - és mégis olyan igen nagyon elszomorítja, sérti a féltésével, örökös gyanúsításával.

- *Hol volt, kit látott, kivel beszélt?* - volt a rendes beköszöntő, amikor hazajött a gárdaviselt nemes úr. Szeme ezerfelé villant, mintha minden sarokban egy-egy elbújtatott udvarlót keresne, orrával pedig szimatolt, mint a mesebeli óriás.

Viola-, rezeda-illaton kívül más szag nem terjengett a szobákban. Ámde ha ő elképzelt valamit, ha sejtett, akkor okvetlenül kisült, hogy dohány- avagy spanyol tubák-szagot érez.

- „*Itt férfi járt!*”

És csapott olyan patáliát, hogy a franciskánusok mellett sétáló pikét is meghallotta.

Igaz, az asszony sem hagyta az igazát. Ő sem maradt adósa a rabiátus úrnak, s a veszededésnek rendesen az lett a vége, hogy Orlando furioso elrohant hazulról.

Ámde a Kemnitzer-kávéházban avagy a „Hét Választó”-nál csak egyre nyugtalanabb lett. Nem esett neki jól se a kávé, se a pipa. Fészkelődött a széken, hüvelyk- és mutató-ujjával sodorgatta módisan sima felső ajkait és kelletlenül húzogatta a vállát:

- Ki tudja?... Az ördög nem alszik... Hátha épen most...

Be sem fejezte azonban rémes gondolatát, a selymes, pillangós cipő bátran már belégázolt a *Foro B. P. Franciscanorum* bokáig érő sarába. - Dehogyan ért ő rá chaise-t keresni nagy indulatjában, rohant hazafelé. Meg nem állt volna útközben a világért sem s nyargalt, míg az izgatottságtól lihegve, sáppadozva, pirulva be nem nyitott az oroszlánfejjel ékesített kapun. A lakájok már tudták, hogy a méltóságos úr jön, mert ilyenkor úgy meghúzta a csengetyű drótját, hogy belerezdült az egész vestibulum.

Az asszony rendesen valami francia román-ban lapozott, vagy a spinét mellett Mozart játékdarabjait pengette, és komolyan nézett a belépőre.

Ekkorára a jó úrnak teljesen elszállt a haragja. Megjuhászodott szépen. Kérlelni kezdte a megbántott asszonyt és ígért javulást, selymet, bársonyt, csipkét, aranyat, gyöngyöt, csak még *egyszer* bocsásson meg.

A mindent tudó személyzet szerint, efféle *egyszeri* bocsánatkérések és adások minden harmadnap előfordultak. Utána pedig annyi mindent hoztak a kalmárok, hogy már helye sem akadt a virágnak, portékának, miegymásnak, a házban.

A Beleznay generálisné bálja előtt épen fegyverszünet volt az ős-onkli és tanti közt. A nemes úr fent járt Bécsben valami ügyes-bajos dolgában, az úton megfázott, megbetegedett. De már lábbadozott nyavalyájából. Persze, míg beteg volt, még nagyító üveggel sem talált hibát az asszony viselkedésében, aki folytonosan otthon ült, ápolta, gondozta. Vendég is gyéren jött, mert farsangban inkább mulatni szeretnek az emberek, semmint beteget látogatni.

Végre azonban meggyógyult. Az asszony is elkezdett újra egy-egy kicsit vizitelni, talán vagy egyszer el is ment a várbeli theátrumba, az úr egy igen vén rokonával a lózsiba. Ez már nem tetszett a féltés furiáitól gyötört úrnak.

- Maga örökké vizitel... Egyre a promenádon át veszi útját, meg a *Kemnitzer* előtt, ahol naphosszat ott lebzselnek a férfiak. Arra semmi szüksége sincs jóra való fehérszemélynek.

A szúnyogot elefántnak látta s ha véletlenül férfiemberrel szót váltott az utcán az asszony s azt temérdek spionja közül egyik besúgta, készen volt az ultimátum:

- *Maga bizonyosan megcsalt engem...*

Ős-nagynéném elszomorodott; hallgatott. Mint én is láttam elszomorodni és hallgatni asszonyokat, mert a familiámbeli férfiember között nagyon sok Othello akadt. Legfőlebb annyit mondott:

„Igen furcsa asszonyokkal lehetett magának dolga, hogy mindjárt a legbecstelenebbet tételezi föl rólam.”

Hát, ami azt illeti, a gárdaviselt nemes úr, aki II. Józsefet elkísérte párizsi útjára, azonkívül *kuriri* szolgálatokat is teljesítve, több ízben megfordult a francia Babelben, s járt észak Semiramisának, Katalin cárnőnek, az udvarában is, végigcsinálta a szerelem haute école-ját. Valódi és színpadi hercegnék simogatták fényes fekete haját. Bizony nem voltak azok csupa Lucretiák, akik megédesítették a nyalka gárdista üres óráit.

Az igazság kedvéért meg kell azonban vallani, minden kalandnak, mulatásnak, egyben vége szakadt, amint hazajött Bécsnek városából, és frigyre lépett szívének hajdani választottjával, akinek siheder korában csinálta a court és írt hozzá szép, érzelmes poémákat. A hajdani kikapós gárdistából olyan otthonülő medve lett, valósággal erőszakkal kellett elkergetni az asszonya szoknyája mellől.

De amint ő nem vágyakozott sehová, azt szerette volna, ha lelkének jobb fele is örökösen a tűzhely mellett kuksol s esztendőn át sem lát kívülről más embert.

- Könnyű magának. Végigmulatta Európát, Párizstól Szentpétervárig. De, lássa, lelkem, én olyan keveset láttam, élveztem ebből a szép világból - én szeretnék még egy kicsit vígadni. Minek nekem ez a sok szép módi ruha, csipke, schmuck, ha soha, senkinek se mutathatom meg? Még ki se szellőzik jóformán. A tavalyi bársony *vikleremet* is megette a moly, nem mentem egyszer sem a theátrumba, sem estvéli társaságba.

Az emeritált gárdista ilyenkor összeráncolta a homlokát. Elkomorodott. Ime, ilyen az asszony! Ha tenyerünkön hordozzuk is, nem elég neki egy lángolóan szerető szív, a szép fényes otthon, sok ruha, ékszer.

Emberek is kellene, a világ, hogy mindezt lássa, irigyelje.

Ilyenformán tűnődött ősonklím a generálisné bálját megelőző napon is. Leült egy öblös, fehér cserépkályha elé, megtöltötte pipáját és nagy füstfellegeket fújt a levegőbe.

Az asszony kedvetlen volt, be se jött a kancelláriába, mint más napokon, hogy sziesztája idejében szót váltson az urával. Vacsora alatt találkoztak csak, de akkor is hallgattak mindketten. Végre is az asszony szólalt meg:

- Holnap ilyenkor már javában járják a minétet, a stevert... A generálisné megint írt cédulát, okvetetlen jöjjen el. Maga már nem beteg... Csak egy-két órára mennék el... Csak látni szeretném a nagy, cifra sokadalmat... Világért se táncolnék egy lépést sem...

- Ostobaság. Bál, bál... Nincs azon mit nézni, - dörögött a nemes úr. - De én tudom, maga miért kívánczik... Azt akarja, hogy magának is csinálják a court, hogy a férfiak körülzibongják, hízelkedő szavakkal illessék, hogy meztelenül mutogassa a vállát, a mellét...

- Ugyan, hát csak nem mehetek el zsákban...

- Egyáltalában nem fog elmenni, - pattant föl most a magyar gárdának nyalka tiszt ura. - Egyáltalában nem fog elmenni, vagy ha igen, úgy én megyek el végkép a háztól. El, még pedig örökre. Végeztünk... Értette, végeztünk...

Az asszony előbb nevetett, de aztán haragra lobbant. Hiszen nem akar ő igazán semmi rosszat, csak ott akar lenni, ahol valamennyi rangjabeli dáma, és imhol, ilyenekkel fenyegeti az ura.

- Csak két órára...

- Egy pillanatra sem. Nem fog elmenni, punktum.

Az asszony elkezdett dacoskodni, a férfi dühöngött. De végre is ő fogta könyörgésre a dolgot:

- Ne menjen el, mamie. Lássá, én még nem bírom az éjjelezést, nem ereszt ki a felcser napszállta után.

- Hiszen elkísér, megőriz Biri tante, mint két Argus. S tudom, holnap végigkérdezi minden barátját: kivel beszéltem, ki mellett ültem. Ismerem a tempóit. Nevetségessé teszi velük magát is, engem is. Már mindegy. Nincs rá semmi különösebb okom, de elmegyek, már azért is, hogy megmutassam, nem hagyok a fejemen táncolni. Ha pedig ilyen semmiségért örökre itthágy, akkor nem is kár magáért.

- Hát csak legalább azt tegye meg, - esdekelt a megjuhászodott exgárdista, - ne menjen décolletált ruhában. Az enyém, csak az enyém a maga fehér nyaka, válla. Ne illesse azt másnak a tekintete se. Elborítom gyöngygyel, gyémánttal, csak takarja el a keblét, nyakát.

Nagyot villant az okos asszony parázs szeme.

- No jó. Gyönyörű nyakéket kínált Leopoldikor a bécsi ékszerárus. Ha azt megveszi, csipke-fichu borítok a kivágott derekam fölé.

Mint aki jó vásárt csinált, úgy rohant a jó úr a sokfiókos secretairejéhez s örömmel csörgette a fényes körmöcieteket.

Az okosabb enged s nyer is elvénél fogva, az én néhai való kedves tantim is megbékült. Szerette is veszekedő urát, de meg tudta is, hogy jól illik a finom csipkekendő, az újdivatú Marie Antoinette-fichu a hegyes selyemderék fölé, kerek vállára, amelynek lágy hajlását, gyöngy fényét a lenge szövet tán még jobban emeli.

Így történt, hogy a generálisné bálján az én őstanteom volt az egyetlen, aki nem födetlen kebelrel, hanem csipkével takart ruhában jelent meg. Nem is maradt, csak a raststundig. Éjfélkor kongattak a franciskánusok templomában, mikor a kapu bolthajtása alá befordultak a chaise-trägerek. Az ablaknál leste a bús-haragos lovag.

- Úgy is tudom, megcsalt, - volt a köszöntése.

De azért ölelésre tárta karját s az asszony nevetve borult a nyakába, édes szóval, csókkal zárva le a javíthatatlan zsémbes ajkát.

De állt is szavának a megbékélt férj. Olyan gyöngyös-gyémántos ékszert hozatott gyors-parasztal Bécsből, hogy Grassalkovichnének sem volt külön. Sok hasznát ugyan nem vehette, mert, hogy az örökös harcot-háborut elkerülje, egyre ritkábban ment mulatságokba.

A pazar ékszer ugyan régen elkallódott, mint annyi más, a féltés azonban örökletes a familiámban. Amennyire bálványozzák asszonyaikat a Vayak, annyira gyötrik is őket a féltésükkel. Rájuk raknák a csillagokat, de egy rossz pillanatban leszedik róluk a keresztvizet is. Ez ama bizonyos fénynek az árnyéka.

KÁROLYI LÁSZLÓ ALKANCELLÁR LEVELEIBŐL.

Hosszú nyári nap alkonyatán, egy Bécshez közel fekvő nyaraló verandáján régi írásokat rendezgettem.

A futó-rózsa apró, vérszínű virágai átfonták az oszlopokat s a jazmin édes illata tompította egy ócska papiros sajátyszerű kriptaszagát.

Pedig ezek az írások maguk is virágokról beszéltek jobbadán. Szép asszonyokról, lányokról, akik a harmincas évek társaságának királynői voltak. Aztán magyar nemesi kuriák mulatóságairól, vegyesen a bécsi szalon-élettel. A *bécsi magyarok*-ról, abból az időből, mikor Reviczky Ádám kancellárius uram idejében a magyar udvari kancellária hivatalait deli magyar ifjak töltötték be.

Ilyen *bécsi magyar* volt maga a levelek írója, Károlyi László is, egy időben József nádor titkára, majd később alkancellár.

Ahogy rakosgattam leveleit, látogatók is jöttek néha. Egy-egy hófehér hajú dáma talán még emlékezett volna is Károlyi Lászlóra... Talán kísérette is egyszer máskor a *Wasserglaci*-n, ahol nyalka Wasa tisztek, a magyar udvari kancellária hivatalnokai legszívesebben látott udvarlók voltak.

Mintha megelevenednék előttünk az az igazi hamisítatlan *Alt-Wien*, a Ferenc császár nagy *slendrián*-ja, amíg Károlyi László leveleit olvassuk. Nővérének, Ebeczky Elekné-Károlyi Franciskának írta azokat meleg szeretettel, nőknek kedves, apró részletességgel.

Micsoda örömet okozhattak ebben a régi vasúttalan világban, ott a csendes Tápió-Szelén ezek a pontosan érkező bécsi híradások. Szinte pótolták az újságokat, mert ezekből tudta meg Ebeczkyné, mi hír van a nagyvilágban. Hogy farsangol a bécsi arisztokrácia, mi a divat, - hogy milyen pompás volt a császár temetése, és minden egyebet.

De mint egy tükörben, a Károlyi Franciska lelkületét is megismerjük ezekben a levelekben. Csak nagyon finom, az emberi kedély minden árnyalatát átérző, megértő szívhez lehet ennyi bizalommal még a testvér is. Csak ilyennek írhatja meg legrejtettebb gondolatait, tárhatja föl egész bensőjét.

Sárosmegyéből származott Károlyi László s mint minden sárosi emberben, benne is volt poétikus véna. Mert ír, versel a sárosi, ha nem is viszi tökélyre. Nem is annyira a mások, mint a saját örömeire, s kivált régebben, talán egy sárosi úr sem akadt, aki ne lett volna *titkos drámairó*.

Virágos, ékes stílusban íródtak ezek a familiáris levelek, mintha csak valami *Almanach*-nak készültek volna. Nagyobb részüket németül írta Károlyi László, az akkori divat és telivér sárosi szokáshoz híven.

Az első 1835 március 9-iki dátummal Bécsből kelt s közvetlen Ferenc császár halálának hatása alatt írta Károlyi: „- kellene még valamit írnom neked az elmúlt farsangról is, mert tudom, hogy ez örvendeztetne meg legjobban, de miután székvárosunkban a farsangnak oly váratlanul szomorú vége lett s mert a feledhetetlen szülőhelyemet elpusztított tűzvész is nagyon lehangolt, úgy könnyelműségnek tartanám, most neked holmi mulatságokról firkálni.”

A tüzesetről emlékezve, világosan látjuk, milyen jó szíve volt Károlyinak: „A rémes balesetnél legjobban sajnálom szerencsétlen jobbágyainkat. Képzelem, milyen vigasztalhatatlanok. De hiszen, a jó Isten sem őket, sem bennünket nem fog elhagyni, mert ahol *legnagyobb a*

szükség ott legnagyobb a segedelem. Miután te legközelebb vagy kedves jó anyánkhoz, igyekezz gondjait megosztani... Majd áttér a Ferenc császár halála alkalmával tartatott gyászünnepekre:

„Tegnap este ott voltam a *Vigiliákon*. Egy hétig tartattak ezek. Az udvarnál való gyász egészen különös. Magam sem hinném, hogy olyan, ha tulajdon szemeimmel nem láttam volna. Az uralkodóház minden egyes tagja ugyanis, dominószerű lepelben jelenik meg a Vigilián. Ez a fekete talár az illetőt fejtől lábig teljesen betakarja. A talár fölébe még egy hosszú köpeny borúl, hosszú uszálylyal, amelyet két apród emel. A férfiak fején zarándok-kalap van, a nők kettősfátyolt s rendkívül hosszú uszályt viselnek. A gyászmenetet az összes magasrangú katonai és polgári méltóságok követték s a Burg pompásan kivilágított termein át haladtak az Augustinusok templomába. Nagy nyereség rám nézve, hogy mindezeket láthattam...

Ugyancsak 1853-ból, de még előbb, február 25-én kelt az a levél, melyben a bécsi *Elisium*-ról erről a híres mulatóhelyről ír nővérének: „- - A jezsuiták régi pincéjéből alakult át az *Elisium* mulatóhelylyé. Csupán idegeneknek érdekes és csupán *egyszer* megtekinteni. Bécsnek legalsóbb néposztálya jár ide mulatni. Fiakkerkocsisok, az úgynevezett *Einspänniger*-ek, akiket álarcos pincérek szolgálnak ki, borzasztó mód be is csapva őket rendesen.”

Beszél továbbá a *Sperl*-ről, ahol a „Strauss kedveskedő zenéje andalítja el a lelket s a két pompásan megvilágított teremben tarka, vidám egyvelegben tolongnak a mulatók.”

Hogy kitűnő megfigyelő volt a levélíró, mutatja a következő novellisztikus passzus: „A szerelmes párok kar-karba fűzve andalognak édesen, egyik sarokban szép asszony oldalán mormogó férje ül, emberevő tekintettel mérve végig, akik a bájos nőcskét egy-egy tourra elhíjják...”

Az 1835-ből kelt levelek után ítélve, Ebeczky Franciska még valószínűleg leány volt akkor, mert a jó testvér így végzi sorait:

„- - nagyon, de nagyon örülök, hogy a kedves, szeretetreméltó Blaskovitsnéval még majd el a losonczy bálókba. Én is örülnék, ha most Losonczon lehetnék, de fájdalom, nem minden vágyunk teljesedhetik. Kérlek, idézd fel emlékemet mentől gyakrabban szívedben, ezért esdekel szerető testvéred, K. Latzi.”

Nagyon érdekes, s a magyar vidéki társaséletet festő 1836. március 5-én, a nógrádmegyei Pintyen kelt levél:

„Kedves Fanny!

Épen most kaptuk a bolyki paraszt által küldött leveledet, melyben írod, hogy húsvétra Pintyre szeretnél jönni, s úgy engemet, mint Maxi fivéremet kedves jelenléteddel megörvendeztetni.

Kimondhatatlanul sajnálom, hogy ez a vágyad részben nem teljesülhet, - de hiszen ismered helyzetemet, amelybe kénytelen vagyok belenyugodni. Szabadságidőm oly rövidre szabták, hogy alig volt időm a szomszédban a legszükségesebb látogatásokat is megtenni, s oly gyorsan repült az idő, hogy holnapután már vissza kell utaznom.

Szívesen meglátogatlak volna én, hogy a jó Kálmánt is lássam, Szelén, de a beállt nagyon csúnya idők, és hogy a bécsi utammal is sietni kellett, nem teljesíthettem leghőbb óhajtásomat.”

Aztán áttér arra, hogy töltötte szabadságidejét:

„- - Az elmúlt farsangot meglehetősen vígan töltöttük. A jó Muki - szintén testvére levélírónak - azonban betegsége miatt nem vehetett részt mulatozásainkban. Voltunk két bálban Losonczon, egyben Rimaszombatban, egyben pedig Tarjánban.

Mindenütt szívesen fogadtak s képzelheted, mennyit táncoltunk. Klotild mindenütt ott volt és Kún Józsi rettenetesen udvarolt neki...”

A Károlyi László által említett Klotild, született de La-Motte grófnő, később Gömör Jánosné, *Kún Józsi* pedig Nógrádmegyének a harmincas években legszebb, legnyalkább gavallérja. Úgy négyes fogatot hajtani, úgy táncolni *mazurt*, mint Kún Józsi, senki sem tudott s eleganciája a legelőkelőbb mánásokéval vetekedett.

„- - de hiszen - folytatja levelét Károlyi - Klotild körül Flödnig is ugyancsak taposta a földet.” A bálozó lányokról emlékezve, hűségesen tudósítja nővérét, hogy: „Gyürky Lóri nagyon tetszett, számos volt a táncosa, lovagja, de nekem mégis legjobban tetszett *La-Motte Tóni* és nagyon sajnálom, hogy csak egyetlenegy bálban mulathattam vele...”

Örömmel írja, hogy *Mari és Tónija* - Károlyi Mária és férje Mocsáry Antal - egészségesek, s hogy „Mari nagyon örül kis fiának.” Végül írja, hogy kívánná, hogy az isten nővérenek is küldene egy kis fiút szórakozásul, meg azért is, hogy örvendezhessen a kis unokaöccsnek, mert úgy látja: *Muki úgy sem fog nőszülni*, aztán biztatja, hogy ha megnyeri a *Tivolit*, akkor: „Bécsből egyenesen Szelére megyek, hogy szívem szerint megölelhesselek drága testvérem”...

1837-ben, augusztus havában, úgy látszik nagyon invitálták Károlyi Lászlót Szelére, mert egy levelében panaszodik, mennyire fáj neki, hogy nem mehet hozzájuk, nem a *kedves hazába*, és idegen földön kell pályát törve, jövődjét keresni.

Ugyan ebben a levelében ír egy sárosmegyei útról is, s ha jól sejtjük, egy régi *ideál*-ról, - *S. Nina* - is történik említés.

Asszonykorában látja már viszont, s a szeretett nővérenek, minden titka osztályosának, lovagias lelkületű teljes őszinteségével írja: „Nina ösmert jóságával igazán szívesen fogadott, s örülni látszott látogatásomnak. *Mindent aggodalmasan kerültem, ami a múltra emlékeztethetett volna*. Már épen távozni akartam, midőn azonban tekintetem a falra tévedve, azt az arcképét fődöztem fel, a melyet akkor csináltatott, *midőn utánnam bánkódott*. Fejét kezére támasztva ábrázolja Ninát a kép, haja szétbontva s ég felé fordított szemeiből mintha könnyek hullanának. Nina észrevette, rám nézett s mintha azt mondta volna: „ennek a nagy gyásznak te voltál okozója...”

E pár sorban teljes jellemzése áll előttünk a harmincas évek sárosi troubadourjának és hölgyének. Örökké plátói szerelmek töltötték be szíveiket, ábrándoztak s ha egyik fél kiábrándult, a másik gyászt öltött, sírdogált egy darabig, s hogy nagy bánatáról az utódok is tudjanak, igazi sárosi nagyzás és hiúsággal, még csontra, vagy porcellánra is rápingáltatta az arcmását.

Ez a levél különben is bevezetlen s ott maradt félbe, hogy: Kendén, Máli és Andris bátya kibékültek Károlyi Lászlóval.

Egy bécsi levelében - 1837 május - arról panaszodik, hogy a május nagyon rideg s ez szomorítja a bécsieket, akik ilyenkor mind a *Prater*-be szeretnek már kocsikázni; de saját részéről vigasztalódik a színházakkal s más „remek szórakozási helyekkel.” Érdekes, amit Károlyi László az akkori olasz staggione-ról ír:

„- - minden színházak közt azonban legjobban látogatják az olasz operát. Különösen az elegáns világ jár ide (*Die noble Welt* - áll az eredeti német szövegben) és valóban élvezet is,

igazi lelki gyönyör, egy Marinit, erőteljes hangjával, egy Poggit hallani, vagy a hasonlíthatatlanul olvadékony hangú cantatricéket, Brambilla-t vagy Poggi-t. És mit írok neked a Burgszínházról, a hol a világ első színészei játszanak. - Ezt mind nem is lehet leírni, ezeket látni kell...”

Aztán biztatja nővérét, hogy jöjjön már fel egyszer Bécsbe és sóhajtozik, miért nem is nyerhetik meg ők a *lottériát*, hogy kívánságuk teljesedhetne. Ennek a levélnek a végén politikai újdonságokkal is szolgál, megírva, hogy Pest vármegye adminisztrátorává báró Prónay Albertet nevezték ki báró Mednyánszky pedig *Camera V. Praeses* lett. Úgy látszik, már akkor családja is volt Ebeczkynének, mert Károlyi szeretettel csókolgatja a *Kis Ferit*.

Úgy látszik szerelme tárgyait gyakran változtató, könnyen lobbanó fiatal ember volt László úr, mert egy 1838 szeptember havában szörnyű poétikusan kezdett levelében maga írja:

„- a praeludiumot olvasva, mintha hallanám, hogy mondod: Laci bizonyára *megint szerelmes*.” Mentegeti azonban magát s bizonyos rezignációval írja, hogy akit: *egykor Eveline bájai, Klotild szép szemei egekig ragadtak*, abból egy szerény, unalmas *dikaszterialista* lett immár. Ugyancsak itt írja, hogy hivatalos dolgai után Bécs szép környékén, a szabad természetben keres szórakozást, ahol jobban megtalálja, mint akármelyik *elcsépelt konverzációju szalonban*. Igaz, hogy a *várost most* meglehetősen unalmasnak mondja, megírva, hogy a főurak még nem jöttek be s a *magas udvar* is Milanóban van. Aproposra jegyzi meg, hogy *majdnem ő* is tett egy olaszországi utat a pestmegyei Vigyázóval, de aztán abban maradt. Ezt fájlalja, mert minden nap egy örökkévalóság neki ebben a *fűd szezónban* Bécsben, ahol most a legnagyobb szenzáció egy *óriás, meg egy 95 láb hosszú cethalcsontváz*, amiket pénzért mutogat egy francia.

Sok érdekes on dit, trics-tracs van egy 1838 május 15-én keltezett levélben, de ebben a soroknak felénél többet violaszín tintával huzgált ki valamelyik okos és körültekintő utód, nehogy a nagy Geleotto még a síron túl is kellemetlenséget okozhasson valakinek.

Ebben a levelében minden szó nagy és mély honvágyat árul el. Csak a szeretett hazában óhajtana már élni, s egy helyen így sóhajt fel: „Nagyon, nagyon szomorú az, mikor az ősi hajléktól oly távol, minden rokontól elszakítva kell élni. Szathmáry Anti ugyan ide jön most lakni, de vele nem sokat érek. Milyen más volna, ha például *Szentmiklóssy* bácsi költöznék fel, az ő vidám, eszes Pannikájával...”

A margóra olyas valami jut, amit *szerelmi drámának* neveznek a mai riporterek, és vastag betűkkel nyomatnak ki az esteli krajcáros lapok; „Lehetetlen, hogy ne tudósítsalak arról a *Román-ról*, ami Gétzy Péterrel történt. Egy leány ugyanis, aki előbb szülőinél szobalány volt, késsel hátba szúrta. A seb nem halálos, de nagyon veszélyes. A rettenetes bosszú oka az volt, hogy Péter, valami pásztorórájukban, házasságot ígért a lánynak, s később szavát nem akarta beváltani.”

Természetes, hogy a dúsgazdag Gétzy István híres gavallér-fiáról nem írták ki ezt a dolgot az akkori lapok, mint ahogy nem is igen foglalkoztak akkor holmi magánszenzációkkal.

Mindjárt az utánna következő, halvány rózsaszínes papírra írt levél sokat foglalatoskodik az akkori bécsi társasággal, nevezetesen a *bécsi magyarok* szocietásával.

Azt írja ebben a levélben, hogy egész télen át alig volt egy este, amelyet ne társaságban töltött volna: „Részemről legjobban mulattam a Méreyék soiré-jain, akik minden kedden adtak estélyt. Baldacciéknál minden szombatnál bál volt s a hét többi napjain kellemetesen töltöttem az időt, például Phillippsborn- és Vestenholtzéknál.

Báró Dietrichnéknél - *akinek a leánya 14 millió örököse*, szintén voltam egy táncmulatságon, nem is említve a sok estélyt Chernel, Cobeli, Würth, Urbán, Kreitzmühl és Jurkovitséknál. Méreyéknél egyszer színházat is játszottunk, amely alkalommal 120 személynél több adózott komikusi talentumomnak.”

Ebben a levelében egy *Scala Rosi* nevű kisasszonyt említ, akivel egyik Berényiné által lett ösmerős s aki rá oly mély benyomást tett, hogy bizony-bizony, ha el nem utazott volna, talán még kérőként is jelentkezik.

Különösen érdekes, amit 1839 augusztus havában ír egy újabb sárosmegyei útjáról. Ösmerve a sárosiakat, pompásan felöltöztetett huszárját viszi magával, aki a bakon ülve, nagy fel-tűnést kelt, mikor behajtat Kendére. Innen Nagy-Sárosra megy, ahol, mint búsan említi azonban, régen kihalt a hajdani vendégszeretet. Annál lelkesebben emlékezik a Raszlavicán töltött napokról, ahol a lelki és testi bájokban gazdag háziasszony, H.-né P. Zsófia egészen elragadta. Sáros-Szent-Imréről azt írja, hogy ezúttal különösen tetszett neki, s mintegy horatiusi hangulatban teszi hozzá: „itt időzve, önkéntelenül eszembe jutott, nem lett volna-e jobb Sárosba maradni s megnősülve, őseim hajlékában élni nyugodalmas életet...”

Ugyancsak 1839-ben november 28-án ír Lisztől, aki akkor egész Bécset megbabonázta: „Liszt, a híres klavirvirtuóz most itt van. Az emberek el vannak ragadtatva játékatól, két hét múlva Pestre is megy s a vele lévő Berriot, jeles hegedűvirtuózzal együtt, bár alkalmad akadna őket ott meghallani...”

A szerető testvért árúlja el minden sor, akinek csak úgy szerez örömet bármi, ha azt a kedves nővérrel is megoszthatná.

Ezért örül a vasúttervének is, amelyről így ír: „milyen jó lesz, ha majd egyszer Pestig fog már vinni a vasút, ami néhány év alatt biztosan be is fog következni. Akkor majd gyakrabban adunk egymásnak találkozt Pesten, vagy akár Bécsbe is elhozhatod a kis Ferit, hogy láthassa szürke Laci bátyját. Mert - tréfán kívül, erősen öszülök már, édes drágám...”

Hogy milyen gyöngéd, szerető gyermek is volt Károlyi László, mutatja egy 1839-ben kelt levél, ahol udvari koncipistává, valamint Maxi testvérüknek főhadnagygyá való előléptetéséről ír: „Milyen öröm lenne a jó, és örökre felejthetetlen papának, ha látná, hogy fiai, ha különböző úton is, de egyforma igyekezettel szolgálnak királynak - hazának.”

A csomag két utolsó levelét már Budáról és magyarul írja Károlyi László. Első sorban is bocsánatot kér nővérétől, hogy nem tudósította erről előbb, de: „Képzelheted mily állapotban kelle lelkemnek lenni, midőn Bécset végkép elhagytam, ahol 7 és fél év lefolyása alatt annyi kellemetes, annyi boldog napokat éltem”. Aztán elmondja, hogy a *drága hazába* érve, először is Losoncra sietett az édes jó anyához, aztán folytatja: „Lakásom a várban van, a gróf Brunswick házában, két tágas szoba, egy kabinet, egy előszoba... Édes Fannym, sokkal közelebb vagyok most már hozzád, s remélem, hogy sokkal többet is fogunk közlekedni. Blaskovitsal - aki mint hallom most itt mulat - legközelebb lerándulok hozzátok s talán majd neked is megengedik kis fiaid, hogy egyszer Pestre rándulj.” Mert március 10-én - 1842 - írja levelét igazi testvéri szeretettel csatolja még: „Téged pedig a legfőbb áldással el lenni látva óhajtván s még sok és boldog névünnepeket kívánva, állandóul maradok téged híven szerető bátyád - László”. Az utolsó, dátum és hely megnevezés nélküli levélben azt írja, hogy Pozsonyba megy s ablakából a nap feljöttét nézve, újól poétikus hangulatba esik, mondván: „*Ah! fel fog-e még nekem valaha a szerelem napja jönni.*” Az egész levélből látszik is, hogy lobbanó szíve ismét lángra gyúlt, mert világosan kiírja: „ha háborodott érzésim kissé lecsillapulnának, azt is megírom kibe vagyok szerelmes, de most inkább hallgatok, mert csak panaszokat kellene neked írnom...”

A levél végét tekintetbe véve, mintha sejtem engedné azonban Károlyi, ki ez az *ideál*, mert így fejezi be levelét: „A nyáron aligha egy igen szép s remélem *már kedvemért* is kedves vendéget fogsz kapni; a bájdús *Stancikát*, ki nekem nem régiben maga mondá, hogy meg akar téged látogatni. Nem tudom, fogja-e szavát tartani de ha ismét üzenne, hogy *te látogasd* meg, ötöt, kérlek, add azt azonnal tudtomra s én *megirandom, mit tegyél*. Ah! édes Fannym, ez a Stanci, ha akarja, egy valódi angyal s ha ismét eszébe jut, ép oly *capricos* kis gyerek, mint volt, mikor boldog gyermeki időnkben Pintyre átjárt; de ne gondold, hogy ő ilyenkor kevésbé volna kedvesebb, az ember agyon tudná csókolni, csak hogy capricai múljanak. Te emlékezel talán, mit írtam én neked Bécsből Stanciról, midőn utólszor látám, hogy gyűlölöm őt, mert boszankodtam, hogy annyira tudtam szeretni. - - Ilyen az ember. De kérlek titkom másnak el ne árúld, *miután kifejeztem, amit nem akartam...*”

Akiről így lelkesedik Károlyi László a harmincas években, nemcsak az ország egyik legszebb, legszellemesebb, de leggazdagabb leánya is, Ethre Konstancia volt. Kezéért versengett az aranyifjúság, míg számos kosár kiosztása után, Szentkirályi Móritznak - későbbi politikai életünk e kimagasló alakjának lett a felesége.

Az ábrándos levél az utolsó volt a csomagban. A *Wienerwald* fölött enyhe nyári szellő röpült át, a madárcák elültek a lombos fák árnyai közt. - Talán épen úgy, mint akkor, amidőn Károlyi László járkált itt, a császárváros tündérszép környékén, nyájas szívességgel küldözgetvén leveleit a tápió-szelei kuriába...

A MÁRCIUSI HANGULAT.

A nagy és véres forradalmak nem tavaszkor készültek, hanem télen, vagy pedig a nyár forróságában. A szelid tavaszi hangulat, amely kedvez minden szabadságra törekvő érzésnek, mégsem engedi felülkerekedni az izzó szenvedélyt, a mély gyűlöletet.

Borongós, esős tavaszi napok voltak az 1848-i márciusi napok, de mintha a könnyű, fodros felhőkön áttetszett volna a nap sugara, mintha egy nagy ígérettel lett volna tele a világ, melynek valóráválását önkénytelenül is leste gazdag, szegény egyaránt.

A felsőbb körökben is valami megnevezhetetlen feszült várakozást észleltek és két pártra szakadt a felső tízezer. Voltak liberális és aulikus mágnások, mágnásnék.

A liberális tábor vezérhölgyei Batthyány Lajosné és Károlyi Györgyné, Zichy Károly volt államminiszter leányai voltak.

Egy ízben Batthyányné szalonjában éppen a párizsi februári forradalomról beszéltek, midőn a daliás Wenckheim Béla - aki nemrégén járt a francia fővárosban - így szólt:

- Hja bizony... Búcsúja alkalmával a *polgárkirályban* is föltámadt *Égalité* vére s ezeket mondta egyik főemberének: „Csatlakozzék csak szorosan a respublikához. Én magammal viszem a francia királyságot. Velem hal meg. Én voltam Franciaország utolsó királya. Adieu.”

Szapáry Ferenc gróf, egy asztalkához támaszkodva, élesen nézett a báróra.

- Nálunk soha sem történhetne olyas, mint a februáriusi revolúció.

Erre a háziasszony elgondolkozva jegyezte meg:

- Oh, itt is nagyon izgatottak a kedélyek, előbb lehet *valami*, mint bárki is gondolná.

Hogy mi az a valami, senki sem tudta bizonyosan, de megvolt az előérzet, hogy annak a *valaminek* megtörténni kell.

Március 14-ikén a pesti Nemzeti Színházban Lucrétia Borgiát adták. Orsini szerepében valami Szabó kisasszony lépett föl mint vendég. Bognár Gennarot, Schodelné Lucrétiát énekelte. A nézőtérben a bécsi eseményekről beszélgettek és midőn Lederer báró, akkori katonai főparancsnok belépett, egy-két füttyszó hangzott a karzatról. Batthyányné páholyában Csernovics Péter, a híres gavallér volt, aki így szólt:

- Azt hiszem, zajosabb muzsikát is kapnak még ezek az urak.

Már akkor Bécsben járt a magyar országgyűlés küldöttsége is és ennek a viselt dolgairól Nyáry Pál elmondott egyet-mást a bécsi udvari körök hangulatáról: *Lajos* királyi herceg volt a magyarok kívánságának legnagyobb ellenzője. Ő és Windischgrätz herceg, meg Hardeggróf nem akarták a felelős magyar minisztériumot. István nádor órákig tanácskozott Kossuthal és Batthyányval s végre kijelentette az udvarnak, hogy ha a magyarok kívánságait nem teljesítik, lemond állásáról.

V. Ferdinánd a két ellentétes áram között állott és nem tudta magát mire elhatározni.

Jellemző lelkiállapotára, hogy egy ízben, éppen akkor, mikor fésültette magát, így szólt Lajos királyi herceghez:

- Die Magyaren zahren mi' hin, Ihr zahrt mi' her, was soll i' machen? (A magyarok ide ráncigálnak, ti meg oda ráncigáltok, mit tegyek hát?)

Egyszer aztán rátámadtak, hogy vessen már véget ennek a komédiának és lépjen föl erőlyesen a magyarok ellen, akik napról-napra többet kívánnak. A szegény jó király sírva fakadt a nagy idegesség miatt. Kereste zsebkendőjét, de nem találta. Hirtelen lehajolt a földre, ahol egy csomó *papilotte* hevert. Hosszú papírfoszlányok, aminőkbe az akkori idők divatja szerint a hajat csavargatták. Egy ilyen papilotte-ot fölemelve, letörülte vele könyeit. Zsófia királyi hercegnő haragosan fordult el tőle, s a fésülő komorna egészen jól hallotta, amint összeszorított fogai mögül mormogta:

- Und der ist Kaiser von Oesterreich! (S ez Ausztria császára.)

Azalatt pedig *Esterházy* Pál herceg Lajos királyi hercegehez ment, hogy kapacitálja. Az előteremben azonban útját állta egy lakáj.

- Ő fensége még nem végezte be ebédjét! - Esterházy ingerülten lökte félre útjából az inast.

- Eh! ha a dinasztia érdeke forog szóban, egy tál étellel kevesebbet is lehet enni, - mondta, aztán minden udvari etiquette ellenére berontott az ebédlőbe.

Lajos királyi herceg épen egy almát hámozott.

- Fenség - szólt minden bevezetés nélkül Esterházy, - ne foglalkozzék most ezzel az *almával*. - Arról van szó, hogy a *birodalmi alma* gurul ki a kezükből. Adják meg a magyarok *jogos* kérését, míg nem lesz *követelés* belőle.

...Ilyen volt a hangulat 1848 március havában.

SZEMERE PÁL SZÜRETJE.

Manapság jóformán vége van a régi magyar szüreteknek. De talán vége van a régi magyar atyafiságos szeretetnek, régi magyar barátságnak is.

Ilyenformát forgattam elmémben, mikor egy igaz magyar úrnál, igaz atyámfiánál jártam látogatóban.

Az őszi verőfény ott szökdelt a bársony falszőnyegen s végig villanva büszke ősök időbarnította arcképein, ragyogásának minden özönével két képen állapodott meg.

A Szemere Pál magyar író és neje, Szemere Krisztina arcvonásai néztek alá a keretektől s mintha fátyolba vontat volna őket a Henry Clay, sugártörésen át halaványkékesen fölbodorodó füstje. Azé a Szemere Pálé, aki a múlt század elején olyan kedvelt tagja volt a pesti írói és tudós köröknek.

Vitkovich Mihály zöldfa-utcai házának híres estéin, a hol a szép *Theodora* elnökölt a fehér asztalnál, Fáy András magyaros névnapjain, meg a gróf Teleki-ház irodalmi ebédjein, mindenütt ott volt Szemere Pál.

Mert akkor még a hazai tudomány- és litteratura zászlóvivői jobbadán a nemes urak soraiból teltek ki. Ősi család tagja volt maga Kazinczy Ferenc is, nyelvünk nagy reformátora. Berzsenyi, Kölcsey, a két Kisfaludy, a Rádayk és annyi más.

Szemere Pált derült kedélye, sziporkázó élcei rendesen a társaság központjává avatták s ha beszélt, áhitatosan hallgatta a társaság.

Ahhoz a triászhoz tartozott Szemere, a mely akkor az irodalmat vezette s róla írja egy helyen Kazinczy: „*Képzeltetetlenül szorgalmas és munkagyőző. - Hát szép lelke! Szeretem mindenikét és a nélkül, hogy egyike miatt a másika iránt igazságtalan lennék.*” Vitkovichot és Horváthot értette ez alatt, a triász tagjait.

Szemere Pál a század első éveiben Pécelen lakott, de sűrűn járt be Pestre; kivált mikor segédigazgatója volt a Vida László törtéti nagybirtokos által óriási anyagi áldozatokkal föntartott magyar színjátszó társaságnak.

A Hacker-szállóban játszottak a *theátristák* s a bőkezű igazgató előadás után rendesen a *Beleznayba* hordta őket vacsorálni.

Ide gyűltek össze a gavallér Mecénások, meg az írók, köztük Szemere Pál is, aki mint Kulcsár István lapjának munkatársa, akárhányszor a recenziót is megírta.

Fiatallégy volt még 1810-14 táján Szemere Pál és maga is mulatságot talált a vidám bohémnépségek mulatozásában.

Mindenkinek meg volt az ideálja. Maga a direktor, Vida László is viszonyt folytatott egy Bárany Katica nevezetű, nagyon szép, de tehetségtelen színésznővel, a társaság csillaga, Déryné után pedig egész sereg udvarló rajongott. A dúsgazdag Gyertyánffy, Kacs Kovács János, Katona József, a Bánk-bán későbbi nagy írója, de különösen Prepeliczay Samu.

Mint az első magyar opera-énekesnő naplójában mondja, Prepeliczay a „*boldogtalan boldog epochát*” nyitotta meg életében. Első szerelme volt ez Dérynének, aki férjét sohasem szerette s csak Fáy László családjának unszolására nyújtotta neki kezét.

Valahányszor jött a délután és Déry távozott az „*Arany Szita*” nevezetű házból, a hol laktak, megpendült az udvaron a Prepeliczay kis sarkantyúja. Néhány szót váltottak azonban ilyenkor a szerelmesek csupán, hogy kitűzzék legközelebbi találkozásuk helyét; a mely gyakran a *Kálvária* felé eső temető volt.

Érdekes, hogy mint asszony volt először szerelmes Dérynél, mint asszony szerette meg ideálját, akit késő vénségében sem tudott soha elfeledni s a kiről így emlékszik naplójában:

„- 1813 március 28-án *Vandá*-t játszottuk. Fölvonás közben, a színpadon egyszerre egy ifjú állt a hátam mögött, akit én eddig még nem láttam. Szemeimmel rátapadtam s szívemben egyszerre egy húr reppent meg, mely még eddig hangot nem adott s éreztem abban a percben, hogy ez az élet, ez a szerelem. Ez volt az első. A szent tavasz lehellelte...”

Művészek, írók közt ebben a poézistól és szerelemtől átízzott levegőben, csoda-e hát, ha a tudós Szemere Pál is vágyott a romantikára. Annál inkább, mert a triász feje, Vitkovich, maga is Göthe és Kazinczyval tartott, hogy *szerelmeskedve legyen az ember nagy íróvá*.

Volt a színjátszók közt egy *Anikó* nevezetű *aktrix*, aki körül Szemere Pál nagy kitartással legyeskedett. Épen Vitkovichnál ismerkedtek meg, egy hatalmas Mihály-napi mulatságon és Pál úr később arról is ejtegetett szót, hogy a leányt egész életére magához akarja kapcsolni.

Ettől már azonban megijedt Vitkovich.

Vagyonos, előkelő asszonyt kívánt ő mindig Pál barátjának, aki mellett gondtalanul élhessen tudomány és irodalomnak.

Törte is a fejét rengeteg módon, miképen ábrándíthassa ki a nekivadúlt szerelme.

Hiába mondogatta Vitkovich, hogy: *Anikó fertelmesen kacér*, hogy „*aktrix az utcán is*”, oda se fülel a megháborodott Pál.

Majd másképen lesz, ha elviszi magával a péceli kúriába. Imhol Vida Laci is, milyen boldogan édegel Bárány Katicával törteli francia stílusú kastélyában. Így vélekedett Szemere. Szerette volna is azt a péceli kúriát minden áron megmutatni *Anikónak*, de hogy, miképen?

Mentől kisebb a hely, annál nagyobb föltűnést kelt az ilyesmi. A világvárosokban legjobb, legpuhább fészekre talál a rejtőzködő szerelem.

Egy csöndes, őszi napon, vörhenyenedni kezdett már a szőlőlugos lombja, mentőgondolata támadt Pál úrnak.

- Meghívom az egész frekvenciát Pécelre - *szüretre* - gondolta magában.

A frekvencia alatt értetődött Vida színházi kormányzó uram, az elsőrendű tagok, írópajtásai, meg a szép aktrixok udvarlói.

Be is fogatott Szemere Pál és egyenesen hajtatott az *Aranykéz traktér*hez, ahol az aktorok ebédeltek.

Micsoda kitörő lelkesedést keltett ott indítványa, azt csak olyan ember tudja, a ki világ-életében mulatott már vagy egyszer vidéki színészekkel. Mert ma a fővárosi művészek mind nagyon nagy urak lettek s a mi nemzedékünk már csak a vidékről ismeri, milyen istenáldott könnyűvérrrel tud mulatni egy-egy ilyen bohémkompánia.

Nem kevesebb örömmel fogadták az indítványt maga Vida, Vitkovich Mihály meg az *udvarlók*, különösen Prepeliczay Samu áradozott, mert Pál úr, saját szerelmében ellágyulva, megígérte neki, hogy nem invitálja meg a szép asszony urát.

Halavány, ezüstös szálak úszkáltak a levegőben s a forró sugár, mint nyár derekán, virágot fakasztott a kertekben, midőn Pécelre érkezett a vidám társaság.

Déryné olyan piros volt, mint a kinyílt rózsa. Egész úton fújta az *Első hajós* áriáit még sem rekedt be, se nem féltette hangját az országút porától. Mintha varázsszerrel bírtak volna azok az úttörők, hogy se nyomorúság, se mulatozás nem ártott nekik soha.

Anikó úgy kiöltözködött, akár a páva. Tizenháromfodros à la bergére szoknyája csak úgy repült a könnyű szellőben, széles, lehajtott szalmakalapjára pedig annyi virágot, tollat, szalagot tűzött, hogy a szüretelő nép mind csak őtet nézte.

Most a föllobogózott prэшáz előtt fogadta Pál úr vendégeit. A cigányok tust húztak, egy mozsarat is elsütöttek, a vincellér fia pedig egy még az inzurrekcióból maradt rossz flintával lövöldözött.

Óriási bográcsokban, szabad ég alatt főtt a juhhúsos kása, a csősz pedig ősi szokás szerint maga nyúzta nagy szakértelemmel a bürgét, amiből paprikás hús készült aztán.

Széles nagy deszkákon túros meg lekváros lepény kínálgatózott, sőt az asszonynépség kedvéért Szemere Pál még a pesti cukrásztól is hozatott tortát, süteményeket s egy egész halom *katárcertlit*. Daloltak a szedő-lányok; valami régi nótát, azt, hogy: *este jött a parancsolat, violaszin pecsét alatt*. A puttonyosok pedig fürgén hordták a mézédés fűtőket a taposó kádhoz.

Tréfa, dal, kacagás közt töltötték az időt az úri vendégek is, kiki a maga módja szerint mulatozva.

Vida incselkedett Vitkovich-csal, Horváth István komolyan magyarázta, hogy már az első ember is magyar volt, Déryné az ő szerelmes Samukájával elindult a szőlő alatti jegenyés-be ábrándozni, míg a háziúr Anikót fogta körül, olvadozva szemének tűzétől.

Estére kelve következett a nagy vacsora - a tánc.

Vitkovich alig nyúlt a pohárhoz s aki figyelmesen vizsgálta volna, meglátja, hogy gyakran vált egyetértő pillantást Balogh Istvánnal.

Katona Józsefnek volt ez egyik barátja. Karacséknál egyidőben lakótársa is - és így került a péceli kirándulók közé. Balogh sem ivott, de annál inkább töltögette az Anikó előtt álló hólyagos, finom mívű kelyhet, míg a másik oldalon Szemere biztatta a szép lányt. Balogh azelőtt udvarolt egy darabig Anikónak s ezúttal Werthert játszva, sóhajtozva sugdosott fülébe.

Asztalbontás után megeredt a tánc. *Minét meg langaus*, a hogy ez már a század elején divatozott.

Mikor elindultak a párok, Vitkovich erősen oldalba lökte Baloghot.

- *Aztán csak rajta, öcsém, dúrálja neki magát - szorítsa.*

Az első tánc után egy kis hűtőző sétára indultak.

A hold a felhők közt bújkált, a nagy diófák is árnyékot vetettek.

Bizony itt-ott a forró suttogás mellett egy-egy csók csattanása is hallatszott. - Ki venné azt számba vidám szüreti mulatozáson?

Egy csókot azonban mégis számba vettek - és ez az egy csók egy embernek egész életére más irányt szabott azután.

A szőlő lankásában valami igen nagyfontosságú irodalmi kérdést adva okúl, egyszerre csak karra kapta Szemere Pált Vitkovich s odaszólt Balognak:

- Csak egy minutára. Legyen addig gavallérja Anikó lányasszonynak.

A Vitkovich egy minutájából azonban huszonöt is lett.

Huszonöt minuták alatt pedig nagyon sokat beszélhet egy csinos, régi imádó egy kissé becsípett, forróvérű színészkisasszonynak.

Épen valami kanyarulathoz értek, mikor a hold, mintha csak a legkitünőbb rezsizsör dirigálta volna, teljes pompájában villantotta fehér fényét a hervadásában is bájos tájképre.

Ebben a pillanatban kapta át Balogh István Anikó lányasszony piros selyemfűzőbe szorított darázsderekát - és ebben a pillanatban rántotta ki karját Vitkovichéből Szemere Pál, ijedten meredve maga elé, mint rémlátomást látó.

- Ugy-e mondtam, hogy *az életben is aktrix*. Jegyezte meg komolyan Vitkovich. Egyetlen izom sem rándult meg az ábrázatján ezalatt s olyan részvétteljesen nézett barátjára, mint ha nem is ő lett volna az az ember, a ki néhány nap előtt az *Aranykéz* vendégfogadóban kieszelve ezt a plánumot, kiviteléért egy remek tájékipipát ígért Balognak.

Igy végződött Szemere Pál szüretje a vendéglátó gazdának teljes kiábrándulásával, de itt kezdődött egyszersmind egy szebb, boldogítóbb szerelem kora.

A kitűnő írónak rokona, Szemere Krisztina lett élettársa, akit *Képlaki Vilma*-név alatt ismer litteratura-históriánk.

Sokszor gyűltek még ezután is össze Szemere Pál barátai a péceli vendégszerető kúriában és hangzott a szőlő vidám szüreti multság zajától.

Még Kazinczy Ferenc is megforgatta ott Szemere Pálnét s a komoly Kölcsey, *Vilma* című dicsérő énekében zengi ennek a kitűnő asszonynak emlékezetét.

Elragadó szeretetreméltósága, nyájas lénye erős kapocsként tartották össze férje baráti körét s Szemere Pál nagy munkásságában része van jeles élettársának is, aki boldog otthont teremtetett számára s így nem praedestinálta az élet ama lángelmék sorába, akik a boldogtalanságra kárhoztattak.

Mintha most is szüreti idő volna, mintha most is fel kellene hangzani nótának, kacajnak, vidám sarkantyúpengésnek.

De csak nagy, néma őszi borongás takarja el a szőlőket. Csöndben, hallgatagon, *napszámba* megy a szedés s a szedő nem felejtkezik meg *egy-egy* kadarkáról, mikor a katonaviselt puttonyos rákezd a mesét *nagy Taljánországról*. Annak is vége már, legföljebb Boszniába viszik a bakát most.

Unalmas lett már, *munka* és nem *multság* a szüret. Nem tud már mulatni a magyar.

LOVASVILÁG A MULTBAN.

Lovonülő nemzetnek hívják a magyart, és méltán. Hiszen alig cseperedik föl az ökölnyi parasztyerek, már rábízzák a lovakat. Szőrén ül rá az egyikre, kötőféket, még pedig kócból valót tesz a ló szájába és úgy, vezetéken fogva vezeti ki a falu alatti páskumra. Amelyik gazdának fia nincs, ott a lányka kapaszkodik föl a *csinosra* vagy *bársonyra*. Rangosan, férfi módra üli meg a lovat, honi szoknyácskáját meglebbenti a szellő, míg a kis amazon lélekzetfojtottan nyargal versenyt a fiúkkal.

Micsoda pompás, merész lovasok voltak a hatvanas években azok az *asszony-betyárok*, akik Tisza-Duna közén termettek.

Az én falumból is került egy. A *Harmos Rózi*. Csillagos homloku, hóka lovon járt mindig, a melyik étlen-szomjan, vágtaiba vitte a nyalka menyecskét Örkénytől le Kecskemétig, Félegyházáig, meg Tazlárnak, Bócsának, az úttalan homoksivataghoz hasonló buckákon keresztül.

Ő adott hírt a betyároknak mindig, hogy hol jár a rettegett, daliás csendbiztos, Balla Kálmán; ő nótázott az útszéli csárdában a pandúrokkal, hogy *egérutat* vehessenek a szegénylegények. Pisztolylyal, puskával úgy tudott bánni, mint akármelyik férfiember, de még a *lókötésben* sem igen akadt mestere.

Azonban nemcsak a nép, a magyar úri osztály is kiválóan lóra termett és előszeretettel műveli a lovaglás sportját.

Köteteket lehetne írni híres lovasaink bravurjairól, nem is számítva a modernebb jeles úrlovasokat és távlovaglókat.

A XVIII. századnak egyik legkitünőbb lovasa bernátfalvi Bernáth Menyhért, magyar nemes testőrző volt. Erről találjuk egy régi írásban feljegyezve, hogy 1790 június havában: „28 nap alatt járta meg Madridot, közel 1180 mértföldet. Ebből 216 mértföldet lovagolt a Pyrénéken. II. Lipót is csudálkozék ezen és mikor Bernáth kúriri tisztségéből megtére, egy pompás arany szelencét ajándékozza a gárdistának...”

Hasonlólag jeles lovas volt Reviczky János, nemes testőrző, aki 1788-89-ben járt kúriri minőségben Szent-Péterváron. Lovat II. József császár ajándékozott Reviczkynek, s azonfelül, mint egy ócska krónika mondja: „*számára a monarcha talpig aranyos utazóköntöst készíttete...*”

A francia háborúnak is több kiváló jeles lovasa volt. Mint ilyent említik kisjáci Szeless Gábort, aki bravuros lovaglásával egy csapat francia katonát szétugratva, megmentette kapitányát. Ezért érdemkeresztet kapva, azt Budán, Gosztonyi János *ezeredes-kapitány*, az uralkodónő Mária Ludovika jelenlétében, sajátkezüleg tűzte föl mellére.

Ünnepségek alkalmával a magyar lovasbandériumok, huszárok mindig kitűntek. Olyan remek *lovassereg* volt például a gárda, hogy mikor 1791-ben, II. Lipót prágai koronázása után Bécs felé mentek, erről az útjokról többek közt így ír a „*Magyar Kurir*”-nak egy akkori tudósítója: „- nevezetes volt ezen nemes testőrző seregről az is *Kuttenbergben*, hogy az ott lévő apáca-klostrom arra kérte volna az ott lévő tanácsot, hogy a magyar gárdákat, melyeknek ott nagy tisztességek lett, venné rá, hogy klostromjuk mellett mennének el, hogy láthatnák elmenetelekor ezt a soha nem látott, csak hírét hallott szép *lovas-sereget* -”

Ugyancsak a „Magyar Kurir” írja, hogy „ahol megszállottanak remek lovasaink, a gárda szürke paripájának a száját megcsókolta a cseh paraszt örömeiben, és ingyen abrakot adott neki...”

Az úrlovasok seregében eddig legnagyobb híre Sándor Móric és Vay József grófok vergődtek. Bravurjaikról valóságos legenda-kör képződött, sőt előbbiről egy könyv is maradt fenn, amely lovaglásait írja le.

Érdekes, hogy Móric grófnak édes atyja, Sándor Vince gróf, sohasem engedte meg fiának a lovaglást, kocsizást, sem a vadászatot. Miután atyja meghalt, a fiatal gróf bajnai birtokára utazva, azonnal egy pompás fekete mént hozatott ki az istállóból s nyergeltetni parancsolt. Instruktora, Kosztorovics, megjegyezte, hogy nagy merészség olyan embernek az ilyen állatra ülni, aki még nem is tanult lovagolni.

- *Akinek előbb kell tanulni lovagolni, az nem is fog megtanulni soha* - kiáltotta Sándor Móric s olyan nagyszerű bravurokat vitt véghez a tüzes ménen, hogy az istállószemélyzetnek szeme-szája tátva maradt.

A lépcsőkön való föllovagolás, a Duna zajló jegén megtett átkelések s más számtalan bravurját képek örökítik meg. De ezeken kívül temérdek még az olyan *stikli*, melyeknek csak szó után maradt meg az emléke.

Igy egy alkalommal Pozsonyban, az *Au* tágas útain lovagolva, szembe jött Sándor Móriccal a Komáromy Györgyné kocsija.

A kocsiban Komáromyné ült, meg egy unokahúga, híres szépség a harmincas években. A gróf, Pestről ismerve a hölgyeket, köszönt, aztán melléjük kormányozva a lovát, elkezdett velük beszélgetni. Sándor azon az oldalon lovagolt, amelyen Komáromyné ült, de átdiskurálgatott a szép *niéce*-hez is. Egyszerre csak egy gesztenyefánál kanyarodott be a kocsi, amely a leány felé esett és tele volt virággal.

- Oh be szép rózsaszínű virágok, - mondotta a lányka, mire a gróf sarkantyút adva lovának, átugratta a nagy félfedelű batárt s kalapját teleszedve gesztenyevirággal, átnyújtotta a holtra rémült beauté-nak.

Mint nős ember sem hagyott fel bravurjaival Sándor Móric. Metternich Kelemen herceg leányát vezette oltárhoz a híres magyar gavallér, és frigyök egyike volt a legboldogabbaknak.

Kis leányát, Paulinát, - a bécsi társaságnak sokáig egyik legszellemesebb hölgye, a geniális Metternich Richárdné - bálványozta, de legnagyobb passziója az volt, ha a *nem-félés*-re taníthatta.

Egy alkalommal a Bajna melletti Gyarmathán óriási barriéreket ugratott át a gróf híres *Moineaux Claxe* nevű lován.

A kis Paulin remegve nézte, aztán odasúgott a lovásznak:

- *A világ minden kincséért sem tenném meg!*

Meghallotta ezt Sándor Móric s menten odakiáltott:

- *Ültesd ide a kis grófnőt mellém!*

Mire a lovász, Sándorné irtóztatós rémületére, csakugyan nyeregbe emelte a leánykát, akivel atyja háromszor ugratta keresztül az óriási magas akadályt.

Sándor Móric soha életében nem volt beteg, sőt még gyengélkedő sem. Ha feküdt, azt csak a lovas bravúrjaiban szerzett borda és lábtörések, ficamodások miatt volt kénytelen megtenni.

Vay József, ha nem is merészebb, de elegánsabb, könnyebb lovas volt Sándor Móricnál.

Egyik legmerészebb bravúrja az volt, midőn a bártfai fürdőben egy tányérokka és poharakkal telt asztal közepére fölgratott lovával, ott körülgratolta a paripát, még pedig olyan ügyesen, hogy egyetlenegy darab sem tört el az edények közül.

Ugyancsak Bártfán fogadásból legratott egy erkélyről. A remek paripának mind a négy lába eltört, le kellett szűrni, de a gróf megnyerte a fogadást s országra szóló híre futott ennek a nyaktörő „stikli”-nek.

Kitűnő lovas volt József gróf testvérbátyja, Vay Péter gróf, hadnagy a híres Hohenzollern-chevaux-leger-knél.

Valami mulatságra hívták a tisztikart egyszer - Zemplénben állomásoztak akkor a Hohenzollern-chevaux-leger-k - Terebesre, Andrassy Károlyékhoz; Vaynak volt még valami dolga, nem indulhatott egyszerre pajtásaival.

Már kezdetét vette a multság, mikor egyszerre nagy dobogás, robaj hangzott egy a teremben vezető mellék csigalépcsőn, s a másik pillanatban, híres fakó lovát ott ugratta már Vay Péter, nagy ijedelmére a szebbnél-szebb lányoknak, a kik épen fölálltak a kontra-táncra.

Nemcsak merész, de kitartó lovas is volt a magyar ifjúság. Barátságért, multságért nagy darab földeket bejártak régi gavallérjaink.

Az ötvenes években igen víg élet folyt Heves vármegyében.

Tisza-Roffon mulatott javában a nemes ifjúság, ahol már másodnapos volt a muri, mert az Orczy-féle szászbereki pusztán kezdték meg.

Alkonyatba nyúló, hideg, ködös januári délutánon kezdtek oszladozni, ki erre, ki arra „szandlóferen”, meg toporzékoló paripákon.

Nem volt az akkori fiatalság még ideges, enervált. Nem is fázott és oda se nézett a rónaságra aláboruló ködnek, meg a dermesztő hidegnek. Szalmába fonták a kengyelt a bütykös ott fityegett a nyereg mellett, hozzá lehetett néha folyamodni.

Öreg este lett, mikor egyik nemes úrfi, B. János, hazaért Hevesre, és épen kászolódott lováról lefelé, mikor csak azzal fogadja a lovas, hogy valami *aranyos biléta* várja ám bent az *ifiurat*.

Aranyos biléta, meghívó az egri bálra, rá még gyöngéd kezekkel oda is írva, hogy „*magát várják ám vortänzer-nek.*”

János úrfi menten elfelejtett minden fáradságot. A dermedt zsibbadtság kiszállt tagjaiból, és megbizsereglette minden porcikáját a fiatal, tüzes vér.

Menten más lovat nyergeltetett, még pedig egy híres, Sándor-féle paripát s nekivágott az úttalan útnak.

Egyvágta tette meg az utat, s ha egy kissé megkésve is, elérkezett a bálba, reggelig rakva a csárdást. Még a bál után is lóháton mentek haza a régi világ úrfiai, de azért sem álmosak, sem fáradtak nem voltak.

A lóháton való utazást is szerette a magyar ember. Őseiről maradt ez rá örökségképen.

Vay Ábrahám, a dúsgazdag oligárka, máramarosi főispáni installációjára lóháton utazott, még pedig egész háza népével. Csak nejének, Kazinczy Zsófiának engedte meg, hogy a nagy üveges batárban utazzon, s csakis akkor, amikor a doktor megesküdtött, hogy:

- Belehal, „*bei meiner Ehr*, ” belehal az „excellenc Frau” ebbe az utazásba.

De a *többiek*, hajadon leányai, a patvaristák, cselédség, mind lóháton mentek. *Mademoiselle Valburge*, a francia társalkodónő sikoltózott a nyeregben s minden szentnek ajánlotta a lelkét, mert, úgymond, ő élve úgy sem látja többé Berkeszt. Horeczky uramat, a főszakácsot, úgy csatolták föl egy vén, igás gebére, a szolgálok pedig férfimódra ülve meg a lovat, visongattak, mikor lábszáraik egyre kilátszottak a borkorugró szoknya alól. Mikor aztán Máramaros-Szigetre értek, dörögtek a tarackok, zászlódíszben úszott a város s egy virágos diadal-kapun így vonult be a különös karaván.

Még gyermekeket is utaztattak lóháton, így báró Luzsénszky hat-nyolcéves fiával, minden ősszel így ment Nagy-Sárosról, Sárosmegyéből a gömörmegyei Bánrévén lakó sógorához látogatóba.

De kemény, edzett, daliás fiatalság is volt az, amelyik úgyszólván *lóháton nevedett*. És bizony szebb volt a városligeti rodón is, mikor ott még Andrássy Gyula táncoltatta fekete ménjét, meg körülötte lovagoltak Simonyi Lajos, Esterházy Miklós, Batthyány Elemér, meg a többi gavallér, mint most, a fertelmes, pöffögő, rossz szagot árasztó autók idejében.

Üljön ismét nyeregbe az a boldog magyar úr, akinek tudniillik van még lova. Hiszen a magyar és a ló elválaszthatlanok, mert még a népdalban is lóháton jár kedveséhez a legény és úgy danolja oda néki, megverve a kerítést, hogy:

Nyisd ki rózsám leveles kis kapudat,
Hadd vezetem be rajta pej lovamat.

HÁROM A TÁNC.

Anyáink még most is sóhajtvá emlegetik: Nem volt több olyan daliás legény, olyan finom csárdás-táncos, mint a szegény *Keglevich Béla*, akire csak nemrégén borúlt rá az egres-kátai kriptá szomorú homálya.

Hej! mikor ő a híres Európa-bálok idején Orczy Saroltával kiállt a *pikétre*, görcsöt kapott a Sárközy újja a sok *hogy volt*-tól és még a legöregebb urak is előjöttek a kártyaszobából s visszaálmodva saját boldog ifjúságukat, viharos tapsban törtek ki.

Nem tánc volt az már, de valódi poézis, a délibábos róna, a kútgémes puszták, pásztor-furulyától visszhangzó, kerek ákácerdők poézise.

Keglevich Béla volt tulajdonképeni megteremtője a modernebb szaloncsárdásnak, s a néhány évtized előtti báli tudósítók nevét arany tollal jegyezték be a farsangok évkönyveibe.

Volt Keglevich Bélában valami ős zamatú, igazi magyar véna, a kis szalón Mokányberciség, néhány csöpp a Keglevich Miklós véréből. Mikor ifjúvá serdült, akkor a magyar ember csak a táncával, no meg a pitykés mándlijával tüntethetett és hegedűszó meg boros pohár mellett vigadt sírva.

Mikor 1859-ben, az olasz csatatereken csúfos vereséget szenvedtek az osztrák fegyverek, nálunk is szabadabb szellő kezdett lengedezni. Demonstráltak mindenfelé és mindenben. Színházban, utcán, báltermekben, a megyékben restorációról beszéltek és a cigány már próbálgatta a régi követválasztási nótát;

Jaj de drága ez a húr -
Megfizeti az az úr...

Különösen Hevesben, Borsodban, a két híres ellenzéki vármegyében, folyt a mulatozás derűre-borúra és a nóta, de még a szó is mindegyre hangosabb lett ebben az országban, amelyről báró Bach Sándor, a mindenható miniszter, még csak nemrégén is azt mondta, hogy pusztán *geografiai fogalom*.

Hétországra szóló dáridóval ülték meg ebben a hajnalderengéshez hasonló korszakban *Gyula* napját a Gyöngyös mellett lévő Rédén, a * * * kastélyban.

Nagyon mulatós vidék volt ez akkor és középpont különösen Rédén, meg Gyöngyösön, az özvegy Szápáry József grófné kastélya volt, amelynek kapuja ősi magyaros vendégszeretettel éjjel-nappal tárva-nyitva állt a vendégnek.

Egymásután kanyarodtak be most is a rédei ákacosba a négyes, meg ötös fogatok, hozva a vidék ifjúságát, és a háziúr * * * Gyula, alig győzte a parolázást, meg a *Hozott Isten öcsém*-et.

Orczyak, Almássyak, Fáyak, Malatinszkyak, Mocsáryak, Brezovayak, a megye ifjúságának színe-virága, feszes attilában, sarkantyúsan, darútollas kalappal a halántékon, félhold-formára bekanyarított, bodros frizurával. Orczy Félix elhozta magával Keglevich Bélát is, az akkori fiatalság bálványát, szemefényét, aki itt is a táraság középpontja lett.

Az egész országban tudták, hogy 1859 őszén, a pesti Kazinczy-ünnepély alkalmából, ő öltötte föl először a magyar viseletet, és ezért bizonyos nimbusz vette körül az Antoniusz-külsejű, karcsú grófot, akit imádott az asszony és becsült a férfi.

Szápáry Józsefné leánya, Sarolta, herceg Auerspergnál volt már akkor férjnél s a hercegnővel néhány osztrák tiszt is eljött az akkor Gyöngyösön állomásozott dsidás-ezred tisztikarából.

A háziúr nem igen örvendezett ezeknek a hivatlan vendégeknek, de miután a régi jó időkben, névnapra hívás nélkül is lehetett, sőt szokás volt menni, kénytelen-kelletlen szívesen látta az osztrák hadsereg tagjait, akik mindjárt a hölgyek körül kezdtek settenkedni.

- Sohse búsuljon urambátyám, majd *kitáncolom* én ezeket innen! – mondá Keglevich Béla hetykén, midőn látta, hogy a házigazda ugyancsak görbe szemmel nézi az egyre leányával walcerozó báró Bülow főhadnagyot.

És csakugyan a gazdag vacsora végeztével, mikor a szomorodni lángitala is tüzelte már a vért, Keglevich Béla egyszerre csak kiugrott a parkett közepére és intve a cigánynak, derékon kapta a házi kisasszonyt:

- *Három a tánc!* - rikkantotta, sarkantyúját összepengetve és elkezdte azt a lánycsalogató asszonybolondító táncát, amely országos hírűvé tette akkortáiban a Császárfürdő platánjait.

Hosszú volt a nóta, de nem is egy volt; - valamennyi szárazfában rekedt nótáját sorba vette a cigány, utóljára hagyva azt az akkortájt igen divatos nótát, hogy:

Az ajtóig meg vissza, meg vissza

A gyűrűmet ad vissza -

és amelynek az a sajátsága volt, hogy soha nem ért véget, vagy jobban mondva a vége volt az eleje is.

A dsidás-tisztek, akik szintén nagyon szerettek volna már táncolni, ünni kezdték a dolgot, és báró Bülow a csárdást táncoló párok közt átfurakodva oda kiáltotta a cigánynak.

- Quadrille...

- Három a tánc! kiáltotta vissza Keglevich Béla és egy százas bankót dobott a cigánynak.

A dsidás-tisztek összenéztek és most már egy idősebb kapitány is intett a cigánynak.

- Nem hallottad, mit mondott a főhadnagy úr, Quadrille...

- Három a tánc!... makacskodott Keglevich Béla, majd Páy Béla is utána, és csakhamar az egész nemes ifjúság:

- Három a tánc, három a tánc! Tombolták, kurjongatták, üvöltötték a nekihevült szittyák, és a cigány verejtékező homlokkal, gémberedő újjal húzta tovább:

Az ajtóig meg vissza, meg vissza

A gyűrűmet ad vissza.

A tisztek összenéztek. Ez egyenes inzultus. Aztán a kapitány intett, s a többi urak is, búcsúzáva a házi gazdától, korai rukkolást emlegetve, csakhamar elhagyták a kastélyt.

Mikor a cigány a vonóját keresztbe tette, az öreg Pappszász József megnézte az óráját.

Teljes három óráig járta volt épen a csárdást Keglevich Béla.

- Ember vagy, öcsém! - szólt az öreg táblabíró a nyalka legény vállára veregetve. - Megérdemelted volna, hogy a Keglevich Miklós meg a Józsa Gyuri idejében élhess. - *Sifli* neked ez a mai világ!

- Ugy-e megmondtam, hogy *kitáncolom* a nímetet... – mondá Keglevich, verejtékező homlokát törülgetve, és diadalmas mosolylyal nézett szét a társaságban.

...Nyugszik már ő is, egy régen letűnt kornak typikus alakja, annak a kornak, midőn a *Hazafiság a Nemzetiségnek* járta, és mikor az adó-nem-fizetéssel meg a gombos mándlival tüntettünk a hazáért.

BALÁZS KÁLMÁN.

Egymásután mennek el a nagy cigányok: Rácz Pali, Berkes, Radics Vilmos és Balázs Kálmán. Egymásután zendül föl sírjaiknál a szomorú, búcsuztató nóta:

Lehullott a rezgő nyárfa
Ezüstszinű levele...

Verőfényes, ragyogó őszi nap volt, hogy a nagy cigányok utolsóját is kikísérték oda, ahol többé nem fáj semmi, ahonnan nincs visszatérés.

Debrecenből szakadt a fővárosba Balázs Kálmán és még Boka Károlynak volt a tanítványa, aki valamikor Ibrányi Ferinek húzta, meg Recskey Andrásnak, a kackiás Aranyiné asszonyomnál. Balázs Kálmán is a szabolcsi, különösen a nyíri gavalléroknak volt kedves cigánya. A hatvanas esztendőkből nem eshetett meg nála nélkül mulatság. És még Biharba is elvitték a bandáját.

Annak az időnek a politikája is megszólalt hegedűjén, mikor a nagyvárad Sasban biztatólag húzta:

Lefelé folyik a Tisza,
Nem folyik az többé vissza.
Tisza, Glyczy, Böszörményi -
Tudják az alkotmányt mérni.

De nemcsak politizált, mulatott is a hegedűje mellett Tisza Kálmán, akinek senki sem tudta úgy a kedvére húzni ösmeretes nótáját:

Vékony deszkakerítés -
Jaj de karcsu teremtés.

Valamikor a legszebb magyar embernek, Bónis Ferencnek volt ez a nótája. Ő utána - mintegy tradícióképpen - öröklődött át a biharországi gavallér urakra.

Ha Nagyváradon, Geszten lakozás volt a Tisza-házban, csak Balázs Kálmánt hívták oda. Minden úri vendégnek, atyafinak tudja ő a nótáját.

A búbanatos szerelmes dalokat húzta a legjobban. Még komponálni is csak ilyeneket szeretett és talán az egész országban nincs ma olyan nemes úr, aki egyszer-kétszer ne búsult volna az ő híres szerzeménye mellett:

Újvárosi nagyerdőben van egy fa...
Barna legény szomorkodik alatta...

Szerelmes legényeknek, leányoknak, különösen szívesen muzsikált Kálmán. És tudta azt is rendesen, melyik gavallér melyik leány vagy menyecske körül tapossa a földet.

A hatvanas évek vége felé egy ismert nevű főúr volt Szabolcsmegyének a főispánja. Legidősebb leánya híres szépség, akinek egy nagyon vidám, nagyon zajos debreceni farsang alatt egyik Wolkenstein gróf udvarolt életre-halálra. A Max-ulánusoknál szolgált Wolkenstein és Szoboszlón, Balmaz-Ujvárosban vagy talán éppen Vámos-Pércsen volt állomásozva.

Valamelyik elitbálra éppen a füzértáncra foglalkozott a főispán leányával, s megígérte, hogy minden áron belovagol Debrecenbe.

A mondott napon azonban olyan tükörsímára fagyott az egész éjjelen át hulló ólmos eső, hogy a szép leányt ötven gavallér is biztosította, hogy nem jöhet el a gróf. Egymásra lícitáltak, mert mindegyik ki akarta ütni Wolkensteint a nyeregből, s már délután mentek is annyira, hogy a körülrajongott szépség tett néhány föltételes koncessziót.

Mialatt öltözött, ugyanis maga is szentül hitte már, hogy nem jöhet el Wolkenstein. A tükörsíma útra még déltől fogva szakadt a jeges hó. Istenkísértés lett volna a pusztaságban elindulni. Lovasnak, lónak veszte egyaránt.

De mielőtt elkezdték volna a kotillont, egyik kis kadét-öccsével mégis megüzentetett a szép leány annyit Balázs Kálmánnak, hogy sokáig stimmeljen. A nagy cigány értette a csíziót. Nem hiába tartották a szerelmesek pátrónusának. Mert ha német volt is Wolkenstein gróf, azért sokszor huzatta a főispánék ablaka alatt a magyar nótát:

Szeretlek én egyetlen egy virágom -
Szeretlek, mint senkit e nagy világon...

Tudta a cigány, hogy mire jó most az a hosszú stimmelés.

A rendezők már abajgatták is Kálmánt, de ez csak egyre nyiszorogtatta még a szerszámját. Éppen tizenkettőt ütött a nagytemplom tornyán, mikor csak egyszer beperdült ám Wolkenstein gróf a szálába, arcát pirosra marta a zimankó szélvihara, aranyos ulánuskabátja, mely olyan volt, akárcsak a kandirozott gesztenye, tiszta, átlátszó jéggel bevonva.

Abban a szempillantásban ráhúzta most Kálmán a Blaue Donau-t, és mint pelyhet a szellő ragadta magával a gróf a szép leányt. A hoppon maradt gavallérok búsan néztek utána, de a stimmelés hozott Kálmánnak annyit, akár máskor a legeslegszebb nótája.

Különben ő is, mint Rácz Pali vagy Radics Vilmos, úri cigány volt. Nem azt nézte honnan feslik több, de hogy kinek húzza.

Messze külföldön is becsületet szerzett Balázs Kálmán nemzetének s a walesi hercegnek ő volt a legkedvesebb muzsikusa. Hosszú estéken órászámra hallgatta Anglia trónjának örököse a szívet, lelket megsírató magyar nótákat s akár csak a délibábos róna ringatta volna bölcsőjét, úgy elmélázott Prince Edvard, míg zokogott a hegedű.

Hogy Szabolcsban, a Nyiren, elfogyott aztán a bankó, meg a nóta, Kálmán is felkövetkezett Pestre, ahol sokáig volt kedves cigánya a nemes uraknak s muzsikált végig minden elitbált.

A régi híres pestmegyei bálokon nem is tudtak az akkori szép leányok: Ráday Eszter, Csáky Jolán, Kovách Gusztá, igazán jóízűen táncolni, hacsak nem Kálmán zendítette rá az ő selyemhúrján:

Rózsabokorba jöttem a világra...

Nem vonja immár végig azt a varázslatos nyirettyűt azon a selyemhúron soha többé Balázs Kálmán.

Búbánatos hervadásban, lombhullajtó őszben tért meg pihenni a nagy cigány, Bokák, Biharik méltó utódja. Őszi hervadásban, mikor elmúlásról beszélve zúg-búg a szél, versenyt zokogva az ő kedves nótájával:

Ősszel száll a fecske madár keletre,
Jutok én még kedves babám eszedbe.
Sirva riva fogsz te engem keresni -
De a sirban késő lesz már szeretni.

SZIVARÓZÓ HÖLGYEK.

A minden oroszok fiatal cárnéja szigorú erkölcsökben, angol prűdériával nevelkedett föl és mint a szigetország többi ladyjeinek, neki is jelszava a *shoking*. Nemrégén úgy találta, hogy *shoking*, ha az asszonyok dohányoznak és megtiltotta udvarhölgyeinek a cigarettázást. Ez a tilalom egész kis palota-forradalmat idézett elő a szép, sápadt arcú, sötét szemű orosz asszonyok közt. Mert hiszen ki hallotta világ életében, hogy orosz nő ne cigarettázzon! Lehet-e ilyen csak elképzelni is akár Turgeniew, Dostojewski vagy Puskin, de még Sacher-Masoch és Greville nyomán is. Orosz vagy nem orosz írók egyformán cigarettáztatják és theáztatják orosz regény-hősnőiket... Szamovár és cigaretta nélkül nincs orosz asszony és megszűnik az orosz szalon létezési joga.

Valóságos lázadás volt készülöben az orosz főrangú asszonyok közt, mert hiszen aki a pétervári vagy moszkvai társaséletet ismeri, az azt is tudja, hogy az orosz arisztokrácia hölgyei éppen olyan erős dohányosok, mint a férfiak. És nemcsak a Compagnie Laferme termékeit, vagy egy-egy karcsú kis szenorittaszt szívnak el az orosz nők, de megbirkóznak a Henry Clay meg a havannai Juhan Alvarez gyártmányaival is.

Mellin hercegné egész Oroszországban a legerősebb regáliákat szívja és Bock y. Co. egy egészen külön szivarnemet szállítanak Woronzoff Demeter herceg nejének, amelyikből más halandó a kerek világon nem kap egy árva szálát. Szivarozik, cigarettázik Oroszországban minden szoknyát viselő halandó, éppen úgy a hercegnő boudoirja lágy pamlagán álmodozva, mint a kofa a piacon, akivel a kis hivatalnokné ugyancsak pőfékelve alkuszik zöldségre, csibére.

Míg az orosz cárné tilalmáról olvastam, visszaszállt lelkem a múltba és eszembe jutott egy másik fejedelmi hölgy, aki szép volt és viruló és meghalt tizennyolc esztendő korában, véletlen baleset folytán.

* * *

1867-ben történt. Nagy öröm volt itthon, Magyarországon, mert a király koronázására készültek. Harminchét év óta nem volt már ilyen ünnepség magyar földön. De készülődtek Bécsben is, és a főhercegi palotában mindenütt lázas sietséggel málháztak a lakájok; komornák. Így volt ez Albrecht főherceg Augustinerstrassei palotájában is, mert ő is ott akart lenni kedvenc öcsésének azon a nagy örömnepélyén, mikor egy haragos nemzettel megbékél.

Albrecht főherceg már akkor özvegy volt és szeme fénye, kedvenc lánya *Mathild* főhercegnő volt, aki vidám kedélyével, édes mosolyával derűt, verőfényt hozott a mogorva palota hideg termeibe.

A koronázást megelőző napokban sokat kocsizott, és gyalog is többször volt látható *Mathild* főhercegnő Bécs utcáin, megrendeléseket eszközölve, amelyek mind a budai utazáshoz kellettek.

Így még június 4-én is nyitott hintóban hajtattott végig az Opernringen. Vele volt nővére, a mostani württembergi hercegnő is, akivel szokása szerint vidáman csevegett. Az Opernringen egyszerre csak nagy torlódás támadt, úgy, hogy az udvari fogat csak lépésben tudott hajtani. Akik közel mentek a hintóhoz, hallották a fiatal főhercegnő ezüstös csengésű kacagását és a bécsi polgárok tiszteletteljesen emelték meg kalapjokat a lisszai győző leánya előtt. Kocsi-

kázás után hazatértek a fejedelmi hölgyek és a diner-n élénken társalogtak a budai utazásról Albrecht és Vilmos főhercegekkel, aki ezen a napon szintén testvérbátyjával ebédelt.

Gyönyörű juniusi délután volt. A magas, boltíves ablakokon beröppent az enyhe szellő, és meglebbentette az aláomló csipkefüggönyöket. Mathild főhercegnő, aki passzionátus dohányzó volt, ebéd után lakosztályába vonult vissza és egy udvari ablakba könyökölve, lenézett a lombos fákra, a gyepkörönd rózsáira, mialatt nagy élvezettel eregette egy valódi havannah szivarból a bodor füstkarikákat.

Nagy titokban, csak bizalmas udvarhölgye előtt, szivarozott a bájos, fiatal főhercegnő, mert atyja szigorúan tiltotta, és Mathild főhercegnő jól tudta, hogy Albrecht főherceg, a szigorú katona, tilalom dolgában leányánál sem tesz kivételt és nem érti a tréfát.

Egyszerre csak - épen felére hamvadt már a szivar - férfihangot hall az udvarról Mathild főhercegnő.

- Mathilderl, komm schon, wir fahren aus...

A főhercegnő halálsápadt lett, azt hitte, atyja szól hozzá, s hogy most, közelébb érve az ablakhoz, mindjárt meglátja szájában a szivart. Nem volt veszteni való idő. A szivart összeszorította s hátra tette a kezét; aztán kihajolt és látta, hogy a szóló nem atyja, de nagybátyja, Vilmos főherceg volt.

A főhercegnőn, az akkori idők divatja szerinti bő, fehér illúzió-ruha volt, tele fodorral, bodorral. A hátra tartott szivartól tüzet fogott a leheletszerű szövet s a szerencsétlen fiatal leány egy pillanat alatt lángokban állt.

Kétségbeesetten nyitotta ki a folyosóra vezető ajtót és mint egy eleven lángoszlop futott a lépcsőház felé. Lakájok jöttek elő sikoltozására, de hagyták futni, mert hiszen a szigorú spanyol etikett nem engedi meg, hogy közönséges szolgáltaember kézzel érintsen egy vérbeli hercegnőt.

Végre egy Unterhuber József nevű, tirolai származású lakáj, vasmarkával föltépte a folyosó leszögezett szőnyegét, s úgy, hogy ne érintse úrnőjét, messziről rádobta a pokróczot. Ekkorra már lélekszakadva jött az udvari hölgy, jött a jajveszéklő apa, Albrecht főherceg, fivérével Vilmos főherceggel, aki ájult unokahúgát egy előhozott bársony kerevetre helyezte. Mathild főhercegnő teste el volt borítva irtózatossággal és az előhívott orvosok egyhangúlag kimondták, hogy ha van emberi segély, úgy csak Hebra segíthet és az is csak hetzendorfi szanatoriumában, ahol a híres olajfürdők vannak berendezve az ilyen esetekre.

Albrecht főherceg konzervatív gondolkodású ember volt, borzadt a nyilvános gyógyintézet-től, de leánya életéről volt szó, szakítani kellett az udvar merev tradícióival.

A rettenetesen szenvedő főhercegnőt hordágyra tették és a hordágyat ráhelyezték egy olyan ruganyokon járó lapos szekérre, mint aminőkön a csemegeszőlőt szokás szállítani. Négy öszvért fogtak a szekérbe, és mert este volt már, mind a két oldalon hat-hat fáklyavivő ember helyezkedett el.

A szekér után ment hintón a württembergi hercegné, Albrecht és Vilmos főhercegek, lassú lépésben hajtatva. Így indult ki a szomorú menet az Augustinerstrassei palotából, ki a Mariahilfen át a sorompónak, Hetzendorf felé, korának egyik legnagyobb tudósa, Hebra tanár szanatoriumába.

- Minden bizalmam Önbe helyezem! Mondá Hebrának Albrecht főherceg midőn Hetzendorfba érkezett.

A hős katona, aki annyiszor szembe nézett a halállal, most reszketett a hatalmas csontfejedelem előtt és barázdás arcán sűrűn peregtek alá a könnyek.

- Csak ember vagyok fenséges Uram - viszonzá Hebra - itt Istennél a segítség.

A tudós professzor mindent elkövetett a szép, viruló leány megmentésére, és mikor utolsó sóhaja elröppent, bár el volt készülve a végre, nem merte megmondani az apának. Vilmos főherceg hadsegédét kérte meg, adnák valahogy kíméletesen tudtára Albrecht főhercegnek a lesújtó csapást. A szigorú, rideg katona, mikor meghallotta, hogy Mathild főhercegnő kiszenvedett, ájultan roskadt össze.

Junius 8-án, midőn a bécsiek a reggeli vonattal jöttek a budai koronázásra, a waggonokban beszéltek már a szomorú hírt és mire beért a vonat a mostani nyugati indulóházba, majdnem mindenki tudta már, hogy a Habsburgok szép, ifjú sarja a ravatalon fekszik.

Árnyat vetett ez a királyi család ünnepére, amelyet még sötétebbé tett egy mexikói szomorú hír. Ez meg a Miksa császár elítélését jelentette; akit csakugyan pár napra a budavári koronázás után lőttek agyon Queretaronban.

TEMET A VÁRMEGYE.

A novemberi nap már lealkonyult. Párázatos köd ereszkedett alá, és sárgult, hervadt levelek csörrentek a körút aszfaltjára. Mintha ezeknek a hervadt leveleknek valami sajátos, ritmikus muzsikája is lett volna most, ebben a szomorú, homályos estében. Mintha Chopin valamelyik könnyektől átítatott nocturne-je visszhangzott volna lelkemben, azok közül egy, amelyek Majorca szigetén termettek, míg a szenvedély tüzében sorvadt, égett össze a boldogtalan szerző.

Éles disszonanciaként egy kis, rongyos cipőjű ujságáruló gyerek kiabálása hasított fülembé.

Ujságot vettem tőle, aztán félig megszokásból, félig unalomból át is futottam a nyomtatott lapot.

A fellobbanó utcai lámpa világánál egy néven akadt meg a szemem: ilkei Ilkey Sándor meghalt...

Gyermekkoromnak, boldog suhancéveimnek minden öröme, vigassága feltűnt most előttem, amíg a fekete betűkre tapadt tekintetem.

Otthon, esténként, mindig mesélt a nagymama és Ilkey Laci kiemelkedő pontja volt ezeknek a meséknek.

Valami nagyon szép, nagyon kedves embernek képzeltem el mindig, mert hiszen ez volt az egyetlenegy, akit számtalan udvarló, rajongó hódoló mellett egy kicsit számba vettek a nagymamáéknál. Akkor, mikor a honvéd-jegyes messze idegenben ette a száműzetés keserű kenyerét. Akkor, mikor úgy járt a híre, hogy nem is kerül az többé haza sohasem és az lesz a sorsa, ami volt a rodostói magyaroké.

- Nem volt a *Bene-kertnek* annyi virága, amennyit Ilkey Laci el ne hozott volna! - dicsekedett a nagymama, aki olyan büszke volt az ő csodaszép lánýára.

A *Bene-kert*, a Király-utcában, leghíresebb virágkertészete volt a régi Pestnek és az öreg Benéné váltig dicsekedett azzal, hogy még István nádor is köttetett nála *bukétát*. Télben egy forint volt nála egy darab kamélia, Ilkey Laci egyszer februáriusban olyan bokrétát küldött a nagymamáékhöz, amelyekben *száz darab* volt.

- *Ki is állt ám az egész Ilkey-ház a csodájára!* - erősítette a nagyanyám. Mert ott laktak az Ilkey-házban. Egy nagy, kétemeletes szürke épület volt ez az Ujvilág-utcában, amelyet eldöntött azóta a tót napszámosok csákánya. Én még sokszor járogattam mellette és mindig valami borongós öröm fogott el, ha fölnézhettem arra az ablakra, ahol valamikor az a híres kaméliacsokor állott.

Régi szokás szerint a tulajdonos nevéől nevezték akkor még a házakat: Huszárház, Marczibányi-ház, Ilkey-ház.

De különben is az Ilkey-név már nem csupán név, de valóságos fogalom volt az ötvenes évek pesti társaságában.

Az Ilkey-fiúk: Sándor, Móric, Laci első gavallérok, hangadók szerepét játszották s nélkülük nem esett meg elegáns multság, hangverseny, tüntetés azokban az időkben.

Szívük, tárcájuk, házuk mindenkor nyitva állt ott, ahol barátságról, jótékony célról, hazafias áldozatkészségről esett szó.

Szadán, pilisi szőlőjünkben, szeri-száma nem volt az elrejtett honvédnek. Hetekig, hónapokig tartogattak ott néha egy-egy csomó bujdosót az Ilkey-fiúk. És milyen volt ez a vendéglátás. Miláreszt füstölt akárhány közlegénye a szabadságharcnak és champagnerbe fojthatta honfiúi bánatát. Mikor aztán módja került, szereztek nekik útlevelet, ellátták költséggel és indították le Törökországnak, fel Hamburgnak.

Magyar író, magyar művész otthon volt a szadai portán.

Még azoknak a néhai való híres táblabíráknak a vére buzgott az Ilkey-fiúkban, akik maguk is talicskázták a homokot az első magyar theátrum épületéhez. Akik úgy tartották, hogy a honi litteraturáért áldozni kötelesség. Híresek voltak az ötvenes esztendőkből az Ilkeyék pilisi szüretei, amelyeken ott volt az akkori írói világ színe-java. Lisznyay Kálmán, a legaranyosabb kedélyű bohém, akit valaha hordott a magyar föld, meg is énekelt egy ilyen szüretet:

A pilisi szőlőhegyen -
Vigadok én keservesen...

Ha valamelyik író nem kapott kiadót, jött nagy sebbel-lobbal Ilkey Móríc vagy Laci, és elujságolta:

- Hallod-e, fogtam egy gazdag *purgert*... Bolondul a magyar versekért a lánya.... Át is adta már a nyomtatási költséget! - Aztán kihalászott szép kezek által gyöngygyel kivarrott bugyellárisából valami nagy bankót, odahelyezve azt a túlboldog muzsafi elé.

Persze, hogy mindig ők maguk voltak azok a bizonyos *purger*ek, akiknek a lánya egyszerre úgy megszerette a magyar verseket. De gavallérok voltak talpig. Még sértő árnyékot sem akartak abba a segítségbe keverni, amivel litterátort, művészt támogattak.

Móríc, Laci, fél Pest lányának, asszonyának bálványa, ifjan, életük virágában haltak el. Szeretők és poéták kiváltságos betegsége, a sorvadás tette őket abba a hideg ágyba, amelyet nyíló rózsával, rozsmaringgal vetettek puhára.

Nem könyezett szem egyhamar annyit, mint az Ilkey Laci temetésén. Patikáros Ferkó maga is sírt a *Komlóban*, mikor ezen az estén elhúzta a bánatos nótát:

Azt gondolom eső esik,
Pedig a szemem könyezik...

Szép, szőke lány énekelte ezt valamikor. Az, akinek a képe talán haláláig ott maradt a Laci szívében, és aki a másé lett azután.

Egyedül maradt már a daliás, gavallér Ilkey-fiúk közül az utolsó - Sándor.

A sok barátság, hazafias ügyek támogatása, egy kis *sírva-vígadás* is, nagyon megapasztották a tekintélyes vagyont. Jöttek egymásután a rossz esztendőik, - nem lehetett már megmenteni egyebet a becsületnél.

Ezt meg is mentette Ilkey Sándor, még meg is szerezte jócskán.

Mikor látta, hogy kiszalad lába alól a szadai birtok, a kedves emlékü pilisi hegy, komoly elhatározás fogamzott meg lelkében.

Dolgozni fog.

Könnyű ezt kimondani, nehezebb megcselekedni egy olyan gavallér magyar nemesnek, akit a bölcsőtől kezdve éppen *csak urnak* neveltek.

Nem tudja, nem érzi ezt, éppen csak az a szegény magyar nemes úrfi, aki elsőnek maradt szegény a családban. Azok a nehéz küzdelmek, amíg csak el is hiteti az emberekkel, hogy

akar dolgozni, az a kicsinylés, szánakozó mosoly, amelylyel ajánlkozását mindenütt fogadják. És az az ember fölötti erő, lemondás mindarról, amit addig megszokott, ami ahhoz kell, hogy végre elhiggyék, hogy *tud is dolgozni*.

Kijutott ebből a Golgothából bőven Ilkey Sándornak is. De akaratereje, törhetetlen szorgalma, óriási munkaereje diadalmaskodott. Mikor én mint siheder hallottam emlegetni, már úgy beszéltek róla, mint a megye legpontosabb, legszorgalmasabb tisztviselőjéről.

Talán sohasem mulasztott hivatalos kötelességet Ilkey Sándor. Késő délután is ott ült a rengeteg aktacsomó közt, és dolgozott, mint egy masina.

Pedig hej, de víg élet volt az én sihederkoromban az ő lakásán. Ott, az ősi vármegye székházának a második emeletén. Víg élet volt általában az egész megyeházban.

Mint egy kis status in statu, olyan volt ez a társaság a világvárossá induló *Budapest* közepén.

Mintha még egy kis zamatját éreztük volna ott régi nemes urak szokásainak, erkölceinek, vigassága- és szomorúságának.

Ha egyik örült, örült a többi is vele; ha szomorkodott, segítettek neki.

Ilkeyné volt a társaság éltető eleme. Igazi talentuma volt abban, hogy mindig ébren tartsa a jókedvet és összetartsa a mulatókat. Rendkívül kedves, szellemes asszony volt, akinek a lényében mintha maradt volna valami a régi rokokó-idők finom szubtilitásából, abból az eleganciából, amelyet semmi vagyon árán eltanulni nem lehet. Ezért el is nevezték *Susanne grófnő*-nek a megyeháziak, akik a daliás várnagyot *Camors lovag*-nak hívták, s általában mindenkinek adtak nom de guerret.

Estek akkor három nap, három éjjel tartó mulatságok is a székházban, mégse fáradt el senki, sem a táncban, sem a mulatásban. Batyúbállal kezdtük lent a nagy szalában, harmadik este pedig, végigebédelve, vacsorálva minden bentlakó tisztviselőt, még az Ilkeyék szalonjában gyűjtogatták ránk az igazi úri világból maradt moderatőr lámpákat.

A régi jó öreg Bunkó tudta mindenkinek a nótáját. A nyalka tiszteletbeli főjegyzőjét, hogy:

Gyenge fűszál meghajlik a langy szélnek...
Nem bánom én akármit is beszélnek.

Meg azét a mulatós, igaz nemes gyerekét, akit a fél vármegye *sógor*-nak hívott.

Ma már nem tudja azt úgy cifrázni a cigány, mint tudta Bunkó:

Ennek a kislánynak füle van...
Füle mellett göndör haja van.

Azon az estén elfogyott már minden nóta. Lepattogtak a húrok a hegedűről. Ilkeyné látta, hogy a szép Ráday-lányok, Csáky Jolán, de még a menyecskék is küzdenek már az álomsággal.

Kergette az urakat. Minket sihedereket meg is lódított a frakk selyem kihajtójánál fogva:

- *Eredjetek már gyerekek... vár otthon a lecke.*

De mink csak váltig nótát akartunk hallani.

- Jól van, hát még egyetlen-egyet. De ezt én dalolom el! - egyezett bele kérésünkbe a szép asszony. Aztán elénekelt egy bohókás operett, bohókás kuplóját:

Volt a nagyapámnak egy gitárja -
Nem volt annak a világon párja...

És a szájával mesterileg utánozta a gitár pengését.

Naiv, egyszerű, bolondos nóta volt. De az a fiatalság még mulatott, nevetett ilyeneken. Annak a fiatalságnak még nem kellettek a borsos orfeumnóták, nem kellett a sok trikós asszony a *brettlin*, a nudítás litteraturában, ujságban, képben - mindenben.

Aztán kioltogattatta a lámpákat Ilkeyné, és *véget vetve a zenének, haza mentek a legények.*